

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

Nepal Office

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था

—० अनुसन्धान तथा लेखन ०—

टंकराज अर्याल

बबिता बस्नेत

निशुरत्न बस्ताकोटी

—० प्रकाशक ०—

मिडिया एडमोकेसी ग्रुप (म्याग)

—० सहयोग ०—

फ्रेडरिक एवर्ट स्टिफटुड (एफइएस) नेपाल

—० सर्वाधिकार © ०—

मिडिया एडमोकेसी ग्रुप (म्याग) २०२२

हाम्रो भनाइ

मिडिया एड्भोकेसी ग्रुप (म्याग) महिला, मिडिया र सूचनाको क्षेत्रमा कार्यरत संस्था हो। मिडिया, कानून, व्यवस्थापन तथा एड्भोकेसीको क्षेत्रमा लामो समयदेखि कार्यरत व्यक्तित्वहरूको सहभागिता रहेको म्यागले सूचनाको हकलाई सुशासन, पारदर्शिता र जवाफदेहिताका लागि संयन्त्रको रूपमा प्रयोग गर्न स्थानीयदेखि राष्ट्रिय तहसम्म विभिन्न काम गर्दै आएको छ। सूचनामा सर्वसाधारण नागरिक तथा महिलाको पहुँच, महिला, शान्ति र सुरक्षा, सुरक्षित वैदेशिक रोजगारी र लैङ्गिक हिंसाको न्यूनीकरणमा वकालत म्यागको प्रमुख कार्यक्षेत्र हो। महिलासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रहरू तथा मुलुकमा विद्यमान कानूनको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा म्यागले वकालतको भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ। पछाडि पारिएका सीमान्तकृत वर्गको मूलप्रवाहीकरण र सुसूचित तथा समतामूलक समाजको निर्माण संस्थाको अन्तिम लक्ष्य हो।

यसै सन्दर्भमा (म्याग)ले नेपाली पत्रकारितामा महिलाको सहभागिता र योगदानलाई विविध पक्षबाट अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गरी अभिलेखबद्ध गर्दै आएको छ। पछिल्लोपल्ट म्यागले सन् २०२० मा 'महिला पत्रकारमा कोभिडको असर'लाई लिएर अनुसन्धान गरेको थियो। कोभिड-१९ बाट नेपाली महिला पत्रकारमाथि व्यावसायिक र व्यक्तिगत जीवनमा परेको असरबारे जानकारी र विश्लेषण गर्नु मुख्य उद्देश्य रहेको उक्त अनुसन्धानमा ६३ प्रतिशत महिला पत्रकारले कोभिडका कारण आर्थिक समस्या भोग्नुपरेको बताएका थिए भने ५७ प्रतिशतले मनोवैज्ञानिक असर परेको बताएका थिए। महिला पत्रकारहरूसँग विभिन्न सन्दर्भमा भेटघाट र छलफलका क्रममा अनलाइन हिंसा बढिरहेको पाइएपछि यसको वास्तविक अवस्था बुझ्नका लागि 'महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था'मा अनुसन्धान गरिएको हो।

यो अध्ययन नेपालमा बढ्दो अनलाइन हिंसा न्यूनीकरणका लागि छलफल, बहस, वकालत तथा आवश्यक नीति निर्माणमा महत्वपूर्ण दस्तावेज हुने विश्वास गरिएको छ। साथै अध्ययनले जिम्मेवार निकाय, मिडिया संस्था र पत्रकार स्वयमूले गर्नुपर्ने तयारी र सजगताबारे सरोकारवालालाई जानकारी दिई सजगता अपनाउन मद्दत गर्ने अपेक्षा गरिएको छ।

यो अध्ययनमा साभेदारी तथा सल्लाह-सुझावका लागि एफइएस र एफइएसकी लैङ्गिकविज्ञ पवित्रा राउतलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं। अध्ययनमा सहभागी सातै प्रदेशका महिला पत्रकारलाई धन्यवाद तथा आभार व्यक्त गर्दछौं।

बबिता बस्नेत
कार्यकारी निर्देशक
मिडिया एड्भोकेसी ग्रुप
(म्याग)

विषय-सूची

अध्ययन सारांश	१
● अध्याय १: पत्रकारितामा महिलार अनलाइन माध्यम ●	
१.१ पत्रकारितामा महिला	३
१.२ नेपाली पत्रकारितामा महिला	३
१.३ सहभागिताको अवस्था	४
१.४ महिला पत्रकार सहयोगी नीतिगत अवस्था	५
● अध्याय २: पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसा ●	
२.१ मिडियामा महिला हिंसा	६
२.२ मिडियामा महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा	७
● अध्याय ३: महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था : अध्ययन विधि र नतिजा ●	
३.१ उद्देश्य	९
३.२ अध्ययन विधि र प्रक्रिया	९
३.३ ढाँचा	१०
३.४ अध्ययनका सीमा	१०
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन समयावधि	१०
● अध्याय ४ : महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको नतिजा र विश्लेषण ●	
४.१ सर्वेक्षणको नतिजा विश्लेषण	११
४.१.१ व्यक्तिगत विवरण	११
४.१.२ अनलाइन हिंसाबारे बुझाइ	१२
४.१.३ अनलाइन हिंसा र क्षमताको अवस्था	१४
४.१.४ अनलाइन हिंसा र प्रभाव	१८
४.१.५ समाधानका उपाय	२१
४.२ महिला पत्रकारका अनुभव र भोगाइहरू	२३
४.३ महिला पत्रकारसँग गरिएको छलफलको विश्लेषण	२५
४.४ मिडिया हाउसमा नीतिगत अवस्थाको विश्लेषण	२५
● अध्याय ५: निष्कर्ष तथा सुझावहरू ●	
निष्कर्ष तथा सुझावहरू	२६
● अनुसूची ●	
अनुसूची १ : अनलाइन सर्वेक्षण प्रश्नावली	२७
अनुसूची २ : लक्षित समूहगत छलफल (एफजिडी) प्रश्नावली	३२

अध्ययन सारांश

यो अध्ययन १ मे २०२२ देखि ३१ अगस्त २०२२ सम्म गरिएको हो ।

यो अध्ययनमा छापा, विद्युतीय तथा अनलाइन मिडियामा कार्यरत २८१ जना महिला पत्रकारको सहभागिता रहेको थियो ।

यो अध्ययनमा सहभागी ८८.६% महिला पत्रकारले आफूले जीवनकालमा अनलाइन हिंसा भोगेको बताएका छन् ।

सहभागीमध्ये ११.४% ले अनलाइन हिंसा आफूले प्रत्यक्ष नभोगेको भए पनि अरूले अनलाइन हिंसा भोगेको र यसबारे सुनेको बताएका छन् ।

सहभागीमध्ये ५३% ले आफूले भोगेको अनलाइन हिंसा पत्रकारिता पेसासँग सम्बन्धित रहेको बताएका छन् ।

सहभागीमध्ये २१.४% ले अनलाइनबाट सुरु भएको हिंसा पछि गएर घर्की र भौतिक आक्रमणसम्म पुगेको बताएका छन् ।

हिंसा गर्ने व्यक्तिबारे सोधिएको बहुउत्तर प्रश्नमा २८१ जना सहभागीमध्ये ११६ जनाले कार्यालयभित्रका सहकर्मीबाट, ८९ जनाले कार्यालयबाहिरका सहकर्मीबाट, ८९ जनाले अपरिचित व्यक्तिबाट, ६३ जनाले समाचार स्रोतबाट, ५६ जनाले राजनीतिक दलसम्बद्ध व्यक्तिबाट र २६ जनाले सरकारी अधिकारीहरूबाट अनलाइन हिंसा भएको बताएका छन् ।

अध्ययनले सबैभन्दा बढी फेसबुक म्यासेन्जरबाट हिंसा हुने देखाएको छ । बहुउत्तर प्रश्नको जवाफमा सहभागीमध्ये ६२.३% ले फेसबुक म्यासेन्जर, १५.३% ले ट्विटर, १२.८% ले ह्वाट्सअप, ११.७% ले ग्राइबर, ६% ले इमेल र ४.६% ले इन्स्टाग्रामको माध्यम प्रयोग गरिएको बताएका छन् ।

अनलाइन हिंसामा परेकामध्ये ४०.२% महिला पत्रकारले पेसामा असर परेको बताएका छन् ।

अनलाइन हिंसामा परेकामध्ये ३१% ले पारिवारिक जीवनमा असर परेको बताएका छन् ।

अनलाइन हिंसामा परेकामध्ये ६२.३% ले मानसिक स्वास्थ्यमा असर परेको बताएका छन् ।

मानसिक असर परेकामध्ये २६.३% ले मनोसामाजिक परामर्शको सेवा लिनुपरेको बताएका छन् ।

नेपालमा महिलामाथि शारीरिक, मानसिक, मनोवैज्ञानिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, यौनजन्य, प्रथा र परम्पराजनितलगायतका हिंसा धेरै अधिदेखि हुँदै आएका छन्। यी हिंसालाई सम्बोधन गर्न कानूनको तर्जुमा पनि भएको छ। पिछिल्लो समय महिलामाथि हुने हिंसाका रूप फेरिँदै गएका छन्। सूचना र प्रविधिको बढ्दो प्रयोगसँगै प्रविधिबाट हुने हिंसा बढ्दै गएका छन्। नेपाल प्रहरीको साइबर ब्युरोमा ०७८ साउनदेखि कार्तिकसम्म दर्ता भएका घटनाको तथ्याङ्क हेर्दा चार महिनामा एक हजार आठ सय ६२ वटा साइबर अपराधसँग सम्बन्धित उजुरी दर्ता भएका छन्। ती घटनामध्ये नौ सय दुई महिला र सात सय ९१ पुरुषसँग जोडिएका घटना छन्। यसैगरी, ७८ वटा घटना अन्य लिङ्गीसँग सम्बन्धित रहेका छन्। साइबर हिंसाबाट १८ वर्षमुनिका ६१ जना किशोरी प्रताडित भएका उजुरी परेका छन्। आर्थिक वर्ष ०७७/७८ मा साइबर क्राइमसँग सम्बन्धित तीन हजार नौ सय ६ वटा उजुरी परेका छन्। यीमध्ये महिलामाथि भएका दुर्व्यवहारसम्बन्धी दुई हजार तीनवटा घटना रहेका छन्। पुरुषका एक हजार चार सय ७१ घटना रहेका छन् भने अन्य लिङ्गीका दुई सय २४ घटना रहेका थिए। यो तथ्याङ्कलाई हेर्दा अनलाइन हिंसा बढ्दो क्रममा देखिन्छ र यसलाई सम्बोधनका लागि कानून, संयन्त्र र क्षमताको आवश्यकताको जरूरी छ।

मिडिया एडभोकेसी ग्रुपले सन् २०२१ मा कार्यस्थलमा हुने हिंसालाई लिएर सञ्चारकर्मी तथा पत्रकारसँग शृङ्खलाबद्ध छलफल गर्ने क्रममा अधिकांश महिला पत्रकारले आफूहरूमाथि अनलाइन हिंसा हुने गरेको बताएपछि यो अनुसन्धानको अवधारणा बनेको हो। महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा हुन्छ, छ भनेर थाहा भए पनि कति प्रतिशतमा हुन्छ? खास अवस्था के छ? हामीसँग बोल्न, लेख्न, नीतिगत तहमा समस्या राख्नका लागि या सम्बन्धित क्षेत्रमा वकालत गर्नका लागि प्रमाण थिएन। त्यसैले महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्थाबारे यो अनुसन्धान गरिएको हो। यस अनुसन्धानले महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था, त्यसको कारण, सरोकारवालाको भूमिका र सम्बोधनको उपाय खोज्ने प्रयास गरेको छ।

महिलामाथि हुने हिंसालाई विश्वव्यापी आश्चर्यको रूपमा पनि लिइन्छ किनभने हिंसाको मात्रा फरक होला, तर हिंसा संसारको सबै कुनामा विद्यमान छ। हिंसा हुने स्थान र माध्यमहरू भिन्न-भिन्न छन्। बढ्दो प्रविधि र इन्टरनेटको प्रयोगले हिंसा हुने माध्यमका रूपमा अनलाइनको प्रयोग व्यापक हुन थालेको छ। महिलामाथि हुने अनलाइन हिंसा अहिले नयाँ स्वरूप र प्रभावको हिसाबले गम्भीर समस्याको रूपमा स्थापित भइरहेको छ। यो नेपालमा मात्र होइन, विश्वव्यापी समस्या र प्रवृत्तिको रूपमा आइरहेको छ।

हाम्रो देशमा महिलामाथि हुने हिंसाबारे लामो समयदेखि छलफल र बहस हुँदै आएको हो। घरेलु हिंसाबारे व्यापक छलफल र बहसपछि घरेलु हिंसा (कसुर सजाय ऐन) २०६६ कार्यान्वयनमा आयो। यसैगरी कामकाजी महिलाको सवालमा कार्यस्थलमा हुने हिंसाका घटना सार्वजनिक भएपछि ०७१ मा कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (निवारण) ऐन, २०७१ बन्यो।

कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहारसम्बन्धी कानून भए पनि नेपालमा समग्र हिंसालाई समेट्ने कानून छैन। हिंसालाई व्यक्तिको स्वतन्त्रता, अधिकार र मर्यादाको दृष्टिले हेरिनु आवश्यक छ। नेपालको संविधानमा समानता, भेदभावरहित व्यवहार, मर्यादालाई मौलिक अधिकारको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ। नेपालले महिलाविरुद्ध हुने सबै भेदभावको अन्त्यसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घको महासन्धि (सिड) अनुमोदन गरेको छ। कार्यस्थलमा हुने विभिन्न प्रकारका हिंसालाई सम्बोधन गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठन (आइएलओ)ले सन् २०१९ मा महासन्धि १९० पारित गरेको छ, यो महासन्धि मिडिया क्षेत्रका लागि निकै महत्वपूर्ण छ, किनभने यसले कामको संसारलाई कार्यालयभन्दा बाहिर पनि निकै फराकिलो दायरामा परिभाषित गरेको छ। रिपोर्टिङदेखि अन्तर्वार्ता हुँदै अनुसन्धानका लागि यात्रासम्म भएकाले मिडियाको कार्यक्षेत्र फराकिलो छ।

हामीकहाँ एकातर्फ अनलाइन र यसको प्रयोगमा व्यक्तिहरूमा क्षमताको कमी छ भने अर्को आवश्यक संयन्त्र र सम्बोधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने निकाय पनि उदासीन देखिएका छन्। यसको प्रमुख समस्या भनेको विषयवस्तुप्रतिको बुझाइ र त्यसको सम्बोधनका लागि गरिनुपर्ने तयारीको कमी हो। पत्रकारलाई अनलाइन हिंसाबाट जोगाउन स्पष्ट संयन्त्र निर्माण गर्नुपर्छ। जसलाई अनलाइन हिंसाबाट प्रभावित पत्रकारले प्रयोग गर्न सक्छन्। नेपालमा मिडिया हाउसको तहमा यो प्रयोगको निकै न्यून अभ्यास छ।

पत्रकारितामा महिला र अनलाइन माध्यम

१.१ पत्रकारितामा महिला

विश्व पत्रकारिताको इतिहास हेर्दा १६औँ शताब्दीदेखि नै महिला पत्रकारितामा प्रवेश गरेको देखिन्छ। सन् १६५८ मा डेनमार्कमा सोफी मेर्सिनको नाम अखबारको प्रिन्टलाइनमा छापिएको थियो। सम्पादकका रूपमा उनको नाम छापिए पनि उनले आफैँ लेख्ने काम नगरेर पतिको अखबार सम्हाल्ने काम गरेकी थिइन् भनिन्छ। सालट बेनेटलाई डेनमार्कमा लामो समय निरन्तर कलम चलाउने महिलाको रूपमा लिइन्छ। उनले सन् १७८६ देखि १७९३ सम्म मोर्गन पोस्ट भन्ने साप्ताहिक अखबारमा लेखिन्। मोर्गन पोस्ट तत्कालीन समयमा डेनमार्कको चर्चित पत्रिका थियो। सन् १७८२ मा फिनल्यान्डमा क्याथरिन अलियनले पहिलो महिला पत्रकारका रूपमा आफ्नो पहिचान बनाउँदा तत्कालीन समाजले उनलाई विशेष रूपमा हेर्थ्यो। उनी स्विडिस थिइन् र पत्रिका पनि स्विडिस भाषामै प्रकाशित हुन्थ्यो। सन् १७९४ मा नर्वे, त्यसपछि फिनल्यान्ड, फ्रान्स, अमेरिका, क्यानडा हुँदै विश्वव्यापी रूपमा पत्रकारितामा महिलाको प्रतिनिधित्व हुँदै गएको हो। विभिन्न देशमा पत्रकारितामा फाट्टफुट्ट महिला देखिँदै आए पनि सन् १८५० देखि भने महिला पत्रकारितामा आउनुलाई सामान्य मान्न थालियो। आन मार्गरेट नोयर १८औँ शताब्दीकी युरोपकै चर्चित फ्रान्सेली पत्रकार भएबाट महिलाले पत्रकारितामा सुरुदेखि नै इतिहास रचेका थिए भन्न सकिन्छ।

अमेरिकामा सन् १६९३ मा पहिलो महिला म्यागेजिन 'द लेडिज' प्रकाशित भएको थियो। पुरुष सम्पादक भएको 'द लेडिज' ४ अङ्कसम्म प्रकाशित भएर बन्द भयो। मार्गरेट हिगिन्स विश्वचर्चित पुलित्जर अवार्ड प्राप्त गर्ने पहिलो महिला पत्रकार हुन्। इन्टरनेसनल रिपोर्टिङका लागि उनले सन् १९५१ मा उक्त पुरस्कार प्राप्त गरेकी थिइन्।

१.२ नेपाली पत्रकारितामा महिला

सन् १९५२ मा प्रकाशित 'महिला' म्यागेजिनबाट पत्रकारिता क्षेत्रमा नेपाली महिलाको उपस्थिति देखिन्छ। 'महिला' म्यागेजिनमा साधना प्रधान र कामाक्षादेवी सम्पादक थिए। कतिपयले वि.सं. १९८० देखि नेपाली महिला पत्रकारितामा संलग्न हुन थालेका हुन् भन्ने गरे पनि प्रमाणले चाहिँ वि.सं. २००८ साल जेठमा नेपाल महिला सङ्घले प्रकाशित गरेको 'महिला' मासिकबाट नै नेपालको पत्रकारितामा महिलाको सहभागिता भएको हो भन्ने देखाउँछ। नेपाली माटोमा महिलाद्वारा सम्पादित भई प्रकाशित भएको पत्रिकाको जेठो बिरुवा यही हो। साधना प्रधान र कामाक्षादेवी सम्पादक रहेको उक्त पत्रिकामा सलवन्ती, मधुकरी, प्रमिला सहसम्पादक रहेका थिए भने मायादेवीले व्यवस्थापकको भूमिका निर्वाह गरेकी थिइन् भन्ने तथ्य भेटिन्छ।

वि.सं. २००८ साल असोजमा प्रियम्बदा शर्माको प्रधान सम्पादकत्वमा 'प्रभा' (मासिक) पत्रिका प्रकाशित भयो भने वि.सं. २००९ सालमा कुन्तिदेवीको सम्पादकत्वमा 'प्रतिभा' (मासिक) पत्रिका प्रकाशित भयो। त्यसैगरी वि.सं. २०१० सालमा रमादेवी 'जनविकास' (मासिक) पत्रिकाको सम्पादक तथा प्रकाशकको रूपमा देखापरिन्। उक्त समयमा अरू पत्रिका एक-दुई अङ्कमा नै सीमित भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा जनविकास मासिक भने १२ अङ्कसम्म प्रकाशित भएको थियो।

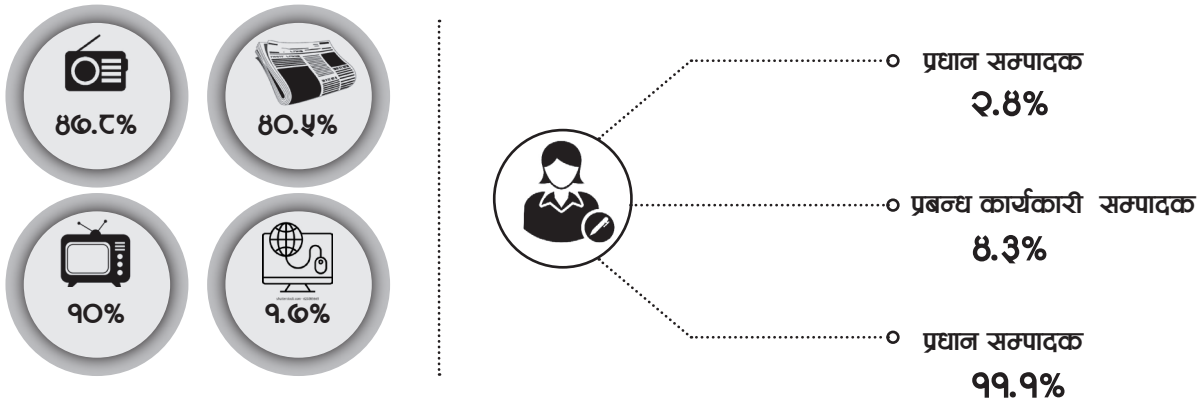
त्यसैगरी वि.सं. २०११ सालमा 'जनसाहित्य' (द्वैमासिक) नामको अर्को पत्रिका पनि रमादेवीले नै निकालेको प्रमाण भेटिन्छ। यदि समयको गतिसँगै त्यो क्रम अगाडि बढ्न सकेको भए सञ्चार क्षेत्रमा महिलाको सहभागिताको स्थिति सुरुदेखि नै मजबुत हुने थियो। तर, मुलुकमा व्याप्त राजनीतिक अस्थिरता, शिक्षाको अभाव तथा रूढीवादी पारिवारिक-सामाजिक मूल्यमान्यताले गर्दा पत्रकारिता क्षेत्रमा महिलाको सहभागिताले निरन्तरता पाउन नसकेको हो भन्न सकिन्छ।

वि.सं. २००७ मा रेडियो नेपाल र वि.सं. २०४२ मा नेपाल टेलिभिजनको प्रसारण हुन थालेपछि राष्ट्रिय सञ्चारमाध्यममा महिलाको सहभागिता स्पष्ट रूपमा देखापरेको हो। यसअघिको सहभागितालाई फाट्टफुट्ट मात्रै मान्नुपर्ने हुन्छ। वि.सं. २०४७ मा मुलुकमा प्रजातन्त्र आएपछि भएको सञ्चारमाध्यमको विकाससँगै सबै प्रकारका सञ्चारमाध्यममा महिला सञ्चारकर्मी र पत्रकारको सहभागिता बढेको हो।

१.३ सहभागिताको अवस्था

नेपाल पत्रकार महासङ्घको वि.सं. २०७९ को तथ्याङ्कअनुसार पत्रकारको सङ्ख्या १३०७७ रहेको छ जसमा २४०८ महिला पत्रकार रहेका छन्। सञ्चारिका समूहले सन् २०१६ मा नेपालभरिका ९०७ सञ्चारगृहमा गरेको अध्ययनअनुसार राजधानीका विभिन्न मिडियामा २१ प्रतिशत महिला पत्रकार कार्यरत छन्। यसैगरी, मोफसलमा २६.७ प्रतिशत महिला पत्रकारको सङ्ख्या छ। महिला पत्रकार र सञ्चारकर्मीमध्ये धेरैजसो रेडियोमा कार्यरत रहेको अध्ययनले देखाएको छ। समूहको प्रतिवेदनअनुसार कुल महिला पत्रकारमध्ये रेडियोमा ४७.८ प्रतिशत, छापामाध्यम (पत्रपत्रिका)मा ४०.५ प्रतिशत, टिभीमा १० प्रतिशत र अनलाइनमा १.७ प्रतिशत कार्यरत रहेको पाइयो। सञ्चारगृहले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्क केलाउँदा मुख्य निर्णायक पदमा महिलाको सङ्ख्या निकै निराशाजनक देखिन्छ। मुलुकभरको अवस्था हेर्दा कुल ४१ प्रधान सम्पादकमध्ये २.४ प्रतिशत मात्रै महिला देखिएको छ। यस्तै, प्रबन्ध-कार्यकारी सम्पादक ४७ जनामध्ये महिला ४.३ प्रतिशत र ७७७ सम्पादकमध्ये ११.१ प्रतिशत महिला छन्। सरसर्ती हेर्दा सम्पादक तहमा धेरै महिला भएजस्तो देखिए पनि प्रभावकारी सञ्चार संस्थामा भने औँलामा गन्न सकिने मात्रै महिला छन्। राजधानीका ३२ सञ्चारगृहको तथ्याङ्क हेर्दा त्यसमा प्रधान सम्पादक कुल १२ र प्रबन्ध-कार्यकारी सम्पादक ६ मध्ये महिलाको सङ्ख्या शून्य छ। यस्तै, सम्पादक कुल ६७ मध्ये पुरुष ९८.५ र महिला १.५ प्रतिशत छ। अधिकांश सञ्चारगृहसँग स्पष्ट रूपमा लैङ्गिक नीति नभएको पाइयो। ६१.८ प्रतिशतले आफूसँग लैङ्गिक नीति नभएको बताएका छन्। सर्वेक्षणमा भाग लिएका १४.७ प्रतिशत सञ्चारगृहले मात्रै छुट्टै लैङ्गिक नीति रहेको बताए भने २३.५ प्रतिशतले त्यसबारे बताउन चाहेनन्।

महिला पत्रकारको सहभागिता

सञ्चारिका समूहले गरेको अध्ययनअनुसार जातीय रूपमा हेर्दा कुल एक हजार आठ सय ६२ महिला पत्रकारमध्ये ब्राह्मण/क्षत्री/अन्य समुदायका ६१.४ प्रतिशत छन्। यस्तै, आदिवासी-जनजाति समुदायका २५.१ प्रतिशत, मधेसी समुदायका ६.९ प्रतिशत र दलित समुदायका ६.६ प्रतिशत छन्।

नेपालमा ०४७ सालको संविधानपछि पत्रकारिताको विकास भएसँगै महिला पत्रकारको पनि सहभागिता बढ्यो। वि.सं. ०५५ पछि एफएम रेडियोहरू व्यापक सञ्चालनमा आएपछि महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीहरूको सङ्ख्या थप वृद्धि भयो। वि.सं. ०६५ सालपछि अनलाइन मिडियाको सङ्ख्यात्मक वृद्धिसँगै सञ्चारमाध्यममा महिलाको सहभागिता पनि बढिरहेको छ। छापामा, विद्युतीय र अनलाइन यी तीनै मिडियामा अहिले महिला कार्यरत छन्। तथापि, पुरुष पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीको तुलनामा महिला पत्रकार

र सञ्चारकर्मीको सङ्ख्या न्यून छ। लामो समयदेखि महिला र सञ्चारमा केन्द्रित रहेर अध्ययन-अनुसन्धान नभएका कारण यो सङ्ख्या कति छ भनेर कितान गर्न सक्ने अवस्था छैन। सन् २०११ मा काठमाडौं उपत्यकालाई केन्द्रित गरेर सञ्चारिका समूहले गरेको अनुसन्धानमा सञ्चार क्षेत्रमा महिला सञ्चारकर्मीको सङ्ख्या २४ प्रतिशत देखिएको थियो। सन् २०१५ मा गरेको अध्ययनले करिब २६ प्रतिशत महिला सहभागिता देखाएको छ। सन् २०११ को अध्ययनसँग तुलना गरेर हेर्दा चार वर्षको बीचमा राजधानीमा महिला पत्रकारको सङ्ख्या दुई प्रतिशतले बढेको देखिन्छ। सन् २०११ को अध्ययनमा रेडियो, टेलिभिजन र छापालाई छुट्याएर हेर्दा रेडियोमा महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीको सङ्ख्या ४२ प्रतिशत, छापा माध्यममा ३२ प्रतिशत र टेलिभिजनमा २६ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाएको थियो। राजधानीमा मात्र नभएर विभिन्न जिल्लामा सञ्चारमाध्यमको सङ्ख्या बढ्ने क्रम जारी छ। विशेषगरी एफएम रेडियोहरूको स्थापनासँगै महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीको सहभागिता पनि बढिरहेको छ।

विभिन्न जिल्लामा एफएम स्टेसनहरू स्थापना भएका र तिनमा महिलाको उत्साहजनक सहभागिताका कारण यो सङ्ख्या पहिलाको तुलनामा बढेको हो। विगतमा समाचारवाचकका रूपमा महिलाको सहभागिता बढी भए पनि अहिले समाचार शाखा या रिपोर्टिङमा संलग्न महिलाको सङ्ख्या बढ्दै गएको छ। विद्युतीय सञ्चारमाध्यमहरू रेडियो, एफएम र टेलिभिजन च्यानलका तुलनामा छापा माध्यममा काम गर्ने महिलाको सङ्ख्या अझ कम छ। नाम चलेका कतिपय ठूला मिडिया हाउसमा पनि महिला रिपोर्टरको सङ्ख्या बढ्न सकेको छैन। दैनिक पत्रिकामा पत्रकार प्रायः एउटाबाट अर्कोमा जाने क्रम चलिनै रहन्छ। साप्ताहिक पत्रिका र म्यागेजिनहरूमा महिलाको सहभागिता दैनिकमा भन्दा अझ न्यून छ। समाचार शाखामा मात्र होइन, नीतिगत तहमा पनि महिलाको सहभागिता नगन्य नै छ चाहे त्यो सरकारी सञ्चारमाध्यमहरूमा होस् या निजीमा। निजी सञ्चारगृहका सञ्चालकहरूदेखि सरकारी सञ्चारमाध्यमका सञ्चालक समितिहरूमा समेत महिला सहभागिता थोरै छ। रेडियो र टेलिभिजनमा महिलाको सहभागिता उत्साहजनक भए पनि कार्यक्रम निर्माण तथा फिचर लेखनको तुलनामा रिपोर्टिङ, सम्पादन एवम् प्राविधिक क्षेत्रमा महिलाको सङ्ख्या कम छ। कार्यक्रम निर्माणमा पनि समसामयिक विषयमा भन्दा सामाजिक एवम् मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रममा महिलाको सहभागिता बढी छ। अनलाईन पत्रकार संघका अनुसार, अनलाईन पत्रकारका रूपमा सदस्यता लिएका जम्मा सदस्य संख्यामा १५ प्रतिशत महिला रहेका छन्।

१.४ महिला पत्रकार सहयोगी नीतिगत अवस्था

प्रेस कमिसनको रिपोर्ट २०१५ नेपालमा सञ्चारसम्बन्धी पहिलो नीतिगत दस्तावेज मानिन्छ भने राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति २०७३ पछिल्लो र विद्यमान नीति हो। राष्ट्रिय आमसञ्चार नीति २०७३ मा छापा, रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन, इन्टरनेटजस्ता माध्यमको कन्भर्जेन्स, लगानी र क्षेत्रको आधारमा सञ्चारमाध्यमको वर्गीकरण, सम्पादकीय नीतिको सार्वजनिकीकरण, क्लिनफिड, मिडिया एकाधिकार (मिडिया मोनोपोली) र मिडिया सघनता (मिडिया कन्स्ट्रेसन)लाई निरुत्साहन गर्ने लगायतका कुरा समेटिएको छ। आमसञ्चार नीति २०७३ अन्तर्गत गठन हुनुपर्ने निकायहरूमा सार्वजनिक सेवा प्रसारक (पब्लिक सर्भिस बोर्डकास्टिड), पुनर्संरचनासहितको मिडिया काउन्सिल, राष्ट्रिय आमसञ्चार प्राधिकरण, राष्ट्रिय आमसञ्चार प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, नेपाल आमसञ्चार सङ्ग्रहालय र विज्ञापन बोर्ड रहेका छन्। यी सबै निकायमा महिला पदाधिकारी रहने व्यवस्था गरिएको छ।

यसैगरी प्रेस काउन्सिलबाट पत्रकार महासङ्घको सहमतिमा जारी लैङ्गिक उत्तरदायी सञ्चार निर्देशिकामा महिलासँग सम्बन्धित समाचार प्रकाशित-प्रसारित गर्न नहुने बुँदाहरू उल्लेख गर्नुका साथै महिला पत्रकारको पेसागत हित र अवसरलाई पनि समेटिएको छ।

सङ्घ-संस्थातर्फ नेपाल पत्रकार महासङ्घले सदस्यताका लागि महिलालाई विशेष नीति अवलम्बन गरेको छ। जसअनुसार पुरुषका लागि साधारण सदस्य हुन तीन वर्ष काम गरेको हुनुपर्छ भने महिलाका लागि एक वर्ष गरिएको छ। यसैगरी केन्द्रीय पदाधिकारीमा पनि उपाध्यक्ष, सचिव र केन्द्रीय सदस्य पदमा आरक्षणको व्यवस्था गरेको छ। आरक्षणको व्यवस्था प्रदेश र शाखामा पनि छ।

पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसा

२.१ मिडियामा महिला हिंसा

पेसा र व्यवसायमा भएका महिलामाथि गरिने हिंसा शारीरिक आक्रमण, बलात्कार वा यौन शोषणसँग मात्र सम्बन्धित हुँदैनन् । मिडियाको सन्दर्भमा काम गर्ने वातावरण नहुनु, क्षमता प्रमाणित गर्ने अवसर नदिनु, कामको बाँडफाँड या समाचारको 'बिट'मा विभेद गरिनु, तालिम तथा क्षमता अभिवृद्धिका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रमहरूमा भाग लिनबाट वञ्चित गरिनु, आफ्नै सहकर्मीको व्यवहार असहयोगी हुनु पनि हिंसा हो । सञ्चार क्षेत्रमा कार्यरत महिलामाथिका हिंसाको कुरा गर्दा ठाउँअनुसार र सञ्चारमाध्यमको प्रकारअनुरूप फरक-फरक छन् ।

जिल्लामा काम गर्ने र राजधानीमा काम गर्ने महिला सञ्चारकर्मीका समस्या फरक छन् । त्यस्तै, सरकारी सञ्चारमाध्यम, निजी सञ्चारमाध्यम, टेलिभिजन च्यानल, रेडियो र पत्रपत्रिकामा काम गर्ने महिलाका भोगाइ फरक हुन सक्छन् । सरकारी मिडियामा काम गरिरहेका कतिपय महिला सञ्चारकर्मी वर्षौंदेखि अस्थायी छन्, उनीहरूसँगै छिरेका पुरुष सहकर्मी स्थायी भएर बढुवासमेत भइसक्दा महिलाले भने आफ्नो वर्षेपिच्छे सकिने कन्ट्र्याक्ट नवीकरण होला कि नहोला भनेर हाकिमको तजबिज कुर्नुपर्ने अवस्था छ । स्थायी भइसकेकाहरूको पनि बढुवामा ढिलाइ गरिदिँदा कतिले आफूभन्दा जुनियरलाई हाकिम मानेर बस्नुपरेका उदाहरण पनि छन् । महिला बारम्बार विभागीय मन्त्री, हाकिम वा बोर्ड अफ डाइरेक्टरहरूको अगाडि पर्न नसक्दा पछाडि धकेलिएका घटना धेरै छन् । सरकारी मिडियामा महिला सञ्चारकर्मी थोरै भए पनि यसप्रकारका घटना पटकपटक दोहोरिएकाले सन्दर्भहरू भने धेरै हुने गरेका छन् ।

कतिपय अवस्थामा महिला सञ्चारकर्मीले सहकर्मीबाटै पनि विभिन्न प्रकारका हिंसा खप्नुपरेको छ । विशेषगरी महिला गर्भवती हुँदाको अवस्था र सुत्केरी भएपछि बिदा बस्दा उनीहरू त्यति 'अप टु डेट' भइरहेका हुँदैनन् । त्यस्तो बेलामा 'तपाईंले त विषय नै बुझ्न छोड्नुभएछ, कसरी रिपोर्टिङ गर्नुहुन्छ ?' भन्ने, 'यसो गर्न पाए हुन्थ्यो' भनेर सुभाव दिनुको साटो ऊभन्दा कुनै जुनियर रिपोर्टरलाई बोलाएर 'उहाँले गर्न सक्नुभएन, तपाईं गर्नुस् त' भन्ने, कतिपय सञ्चार संस्थामा (सबै मिडिया हाउस र सबै पुरुष सञ्चारकर्मीबाट होइन) हुने गरेको यसप्रकारको ह्यारेसमेन्टले महिलालाई मिडियामा काम गर्न हतोत्साही बनाएको छ । बडो उत्साहका साथ भर्खरभर्खर मिडियामा प्रवेश गरेकाहरूलाई काम सिकाइदिने र स्थापित गराइदिने बहानामा पनि विभिन्न प्रकारका हिंसाहरू हुने गरेका छन् ।

“ जब सञ्चारसँग सम्बन्धित विभिन्न सरकारी निकायमा नियुक्तिको लहर चल्ल, महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मी सूचीमा पर्दैनन् । सरकार प्रमुखका राजकीय क्षमणमा प्रायः महिला पत्रकार पर्दैनन्, पर्ने गरेका छैनन् । राज्यले गर्ने भेदभावपूर्ण व्यवहार पनि हिंसा हो । ”

त्यस्तै, स्थापित भइसकेकाहरूलाई पनि कहिलेकाहीँ समाचार स्रोत र उपभोक्ता (दर्शक, पाठक वा स्रोता)बाट समेत हिंसा हुने गरेको छ। नियमित स्रोता, पाठक वा दर्शकले कहिलेकाहीँ टेलिफोनबाटै शाब्दिक हिंसा गर्ने गरेका अनेकौँ उदाहरण छन्। सधैं समाचार उपलब्ध गराइरहेको समाचार स्रोतले जब एकान्तमा भेट्ने प्रस्ताव गर्छ, निश्चय नै त्यो पत्रकारलाई मानसिक तनाव हुन्छ। पुरुष पत्रकारको हकमा एकान्तमा भेट्नुको उद्देश्य समाचारका लागि अनौपचारिक भेटघाटबाट एक-अर्कामा विश्वास बढाउनु मात्रै हुने गर्छ। तर, महिलालाई त्यसरी भेट्न खोज्नुको उद्देश्य व्यावसायिक छलफल मात्रै भइरहेको हुँदैन। समाचार प्राप्तिको एक मात्र उद्देश्य राखेर त्यसरी भेटघाट गर्ने महिलालाई एकैछिन समाचारको कुरा गरेर भन्ने गरिन्छ, 'अनि तपाईंको परिवारमा को-को छन् नि ? सधैं कति काम गर्नुहुन्छ, घुमघाम पनि गर्नुपर्छ, एकान्तको घुमघामले मानिसलाई फ्रेस बनाउँछ।' त्यसपछि महिलाले एउटा राम्रो समाचारको स्रोत सदाका लागि गुमाउँछन्।

नेपाली महिला पत्रकारिता क्षेत्रमा प्रवेश गरेको निकै वर्ष बितिसक्यो, सुरुका दिनहरूमा महिलासँग मात्र सम्बन्धित म्यागेजिन वा कुनै पत्रिकामा महिलासम्बन्धी स्तम्भबाट उठेर महिला पत्रकार अहिले मूल प्रवाहका सञ्चारमाध्यममा व्यावसायिक रूपले समान प्रतिस्पर्धा गरिरहेका छन्। तर, जब सञ्चारसँग सम्बन्धित विभिन्न सरकारी निकायमा नियुक्तिको लहर चल्छ, महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मी सूचीमा पर्दैनन्। सरकार प्रमुखका राजकीय भ्रमणमा प्रायः महिला पत्रकार पर्दैनन्, पर्ने गरेका छैनन्। हिंसाको परिभाषा घर भगडा, कुटापिट, यौन दुर्व्यवहार या दुर्वचनहरूमा मात्र सीमित छैन, राज्यले गर्ने भेदभावपूर्ण व्यवहार पनि हिंसा हो।

२.२ मिडियामा महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा

अनलाइन हिंसा इन्टरनेटलाई माध्यमको रूपमा प्रयोग गरेर गरिने हिंसा हो। त्यसो भए हिंसालाई एउटा माध्यमको रूपमा मात्र विश्लेषण गर्न आवश्यक छ त ? भन्ने प्रश्न पनि आउँछ। तर, अनलाइनले हिंसामा सहजता सिर्जना गरेको, त्यसको प्रभावको दायरा बढी भएको तथा अनलाइन अहिले जीवनको अभिन्न अङ्गजस्तै भएको कारणले मिडियामा महिला पत्रकारमाथि हुने अनलाइन हिंसाबारे छलफल र त्यसको सम्बोधनका लागि आवश्यक पहल हुन आवश्यक छ।

सामान्यतया इन्टरनेटको प्रयोग गरेर प्रविधिमाफत गरिने हिंसा अनलाइन हिंसा हो। मिडियामा अनलाइन हिंसाको अर्थ मिडियाकर्मीमाथि हुने अनलाइन हिंसा हो, जुन महिला, पुरुष अन्य लिङ्गी जो-कोहीलाई हुन सक्छ। कुनै पनि व्यक्ति या समूहले प्रविधिको प्रयोग गरेर पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीमाथि गरिने हिंसा मिडियाकर्मीमाथि गरिने हिंसा हो। इन्टरनेटको प्रयोग गरी कुनै पनि प्रविधिमाफत महिला पत्रकार तथा सञ्चारकर्मीलाई हतोत्साही बनाउने कार्य मिडियामा महिला पत्रकारमाथि गरिने अनलाइन हिंसा हो।

महिला पत्रकार अनलाइनमाफत मिडियाका धेरै सरोकारवालासँग जोडिने गर्दछन्। मिडियाका व्यवस्थापक, मिडिया उपभोक्ता, समाचारका स्रोत, सहकर्मीहरू जो महिला पत्रकारसँग निरन्तर सम्पर्कमा रहन्छन्, उनीहरूमाफत महिला पत्रकारमाथि अनलाइन माध्यमबाट हिंसा हुने सम्भावना हुन्छ। हिंसाको प्रमुख कारण भनेको असमान शक्ति, स्रोत तथा आर्थिक सम्बन्ध, लैङ्गिकता, यौनिकता तथा पदीय हैसियत हुने गर्दछन्। यिनै सम्बन्ध र अवस्थाले गर्दा महिला पत्रकारमाथि पुरुष पत्रकारको तुलनामा धेरै हिंसा हुने गरेको पाइन्छ।

प्रत्यक्ष उपस्थितिबेगर पनि पहुँच स्थापना गर्न सकिने, कुनै पनि समयमा सम्पर्क स्थापना गर्न सकिने, डरलाई लुकाएर नै पितृसत्तात्मक रवाफ देखाउन सकिने, जिम्मेवारी लिनबाट पन्छिन सकिन्छ भन्ने भ्रम, भिडियो तथा फोटोको आदान-प्रदान र अनुरोधमा सहज आदिले गर्दा अनलाइनमा हिंसा गर्न सजिलो ठान्ने गर्दछन्। यी माध्यमलाई सहज रूपमा प्रयोग गर्ने र कसैलाई थाहा नदिई महिलामाथि हिंसा सहज रूपमा गर्न सकिने भन्ने बुझाइले महिलामाथि हुने हिंसा अफलाइनमा भन्दा अनलाइनमा बढी रहेको पाइएको छ।

महिला पत्रकारलाई पनि उनीहरूको अवस्थाको कारणले गर्दा हिंसा हुने सम्भावना बढी हुन्छ। अवस्था भन्नाले पद, आर्थिक हैसियत र लैङ्गिकता तथा यौनिकता प्रमुख रूपमा रहेका छन्। महिला पत्रकारमाथि विभिन्न पक्षले हिंसा गर्ने गरेको पाइन्छ। केही पक्ष र विषय यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

- **सहकर्मी तथा अग्रजबाट हुने हिंसा** : सहकर्मीले अनलाइन माध्यमबाट हिंसा हुने गरेको अनुभव धेरै महिला पत्रकारले बताउने गरेका छन्। सहकर्मी जो प्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो कुरा राख्न सक्दैनन्, मनमा कुण्ठा पालेर बसेका छन् उनीहरू यस्तो हिंसामा अगाडि रहने गरेका पाइएको छ। अग्रज भएको आधारमा पनि प्रभावमा पार्न सकिन्छ कि भनेर अनलाइन हिंसा गर्ने गरेको पाइएको छ।
- **मिडिया मालिकबाट हुने हिंसा** : आफूले जागिर दिएको आधारमा महिला कर्मचारीलाई आफ्नो स्वार्थअनुसार चलाउन पाइने सोच कतिपयमा रहन्छ। मिडियामा पनि यही सोच भएका मालिकले महिला पत्रकारमाथि हिंसा गर्ने गरेको पाइन्छ। प्रत्यक्ष रूपमा कुरा राख्न डराउने यस्ता व्यक्तिहरू अनलाइन हिंसा गर्न उद्यत् रहन्छन्।
- **समाचारको स्रोतबाट हुने हिंसा** : महिला पत्रकारले सूचना तथा जानकारीका लागि धेरै स्रोतसँग सम्पर्क गर्नुपर्छ। महिला र युवा भएको आधारमा कतिपय स्रोतले प्रभावमा पार्ने कोसिस गर्दछन्। सूचना र समाचारका लागि महिला पत्रकारले स्रोतलाई आफ्नो फोन, इमेल, सोसल मिडियाको जानकारी दिनुपर्ने हुन्छ। समयको सीमाबाहिर गएर बिहान या राति पनि सम्पर्क गर्नुपर्ने हुन सक्छ। यही अवस्थाको फाइदा लिँदै महिला पत्रकारमाथि अनलाइन माध्यमको प्रयोग गरेर हिंसा हुने गर्दछ।
- **पाठक, स्रोत तथा दर्शकबाट हुने हिंसा** : समाचार पढेपछि, सुनेपछि या हेरेपछि महिलाको नाम देखेर बधाई दिने नाममा, राम्रो छ भन्ने नाममा, प्रतिक्रिया दिने नाममा सम्पर्क स्थापना गर्ने र मौका परेपछि अनलाइन माध्यमबाट हिंसा गर्ने प्रयास हुने गर्दछन्। पत्रकारले प्रायः आफ्नो सम्पर्क माध्यम र सोसल मिडिया पहिचान सार्वजनिक रूपमै राख्ने गर्दछन्। व्यक्तिगत सामाजिक सञ्जालमार्फत समाचार सेयरसमेत गर्ने गर्दछन्। यसो गर्दा महिला पत्रकारले आफ्नो कामको प्रशंसा पनि त्यत्तिकै पाइरहेका हुन्छन्। साथै पाठक, स्रोत र दर्शकलाई अनलाइन हिंसाका लागि सहजता पनि सिर्जना गरिरहेको हुन्छ।
- **समाचारबाट प्रभाव पर्ने पक्ष जस्तै राजनीतिक दल, सुरक्षा निकाय, व्यापारी आदिबाट हुने हिंसा** : समाचारले जहिले पनि समाजमा शक्तिमा रहेका तथा शक्ति तथा स्रोतको दुरुपयोग गरेकाहरूलाई प्रभाव पर्ने गर्दछ। यस्ता निकाय तथा व्यक्तिहरूले आफ्नो पदीय हैसियत र प्रभावको आधारमा महिला पत्रकारमाथि हिंसा गर्ने र आफूविरुद्ध समाचार नआओस् भनेर दबाव तथा प्रभाव सिर्जना गर्ने प्रयास गर्ने गर्दछन्।
- **अन्य सरोकारवालाबाट हुने हिंसा** : महिलामाथि हुने अनलाइन हिंसामा अन्य सरोकारवाला पनि जोडिने गर्दछन्। महिला पत्रकार सधैं अनलाइन हिंसाको जोखिममा रहने गर्दछन्। पेसाको कारणले नाम तथा आफ्नोबारेमा सार्वजनिक जानकारी दिनुपर्ने तथा त्यसको आधारमा यौनिकता तथा लैङ्गिकताको आधार तथा पितृसत्ताको आधारमा महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा हुने गरेको छ।

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था: अध्ययन विधि र नतिजा

३.१ उद्देश्य

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अवस्थाको तथ्याङ्क तथा तथ्यहरू सङ्कलन गर्ने र व्यावसायिक तथा व्यक्तिगत जीवनमा परेको असरबारे जानकारी लिने र त्यसको विश्लेषण गरी सम्बन्धित क्षेत्रलाई नीतिगत सुझाव दिनु, पत्रकार स्वयम्लाई सुरक्षाका उपायहरूसम्बन्धी जानकारी उपलब्ध गराउने यो अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य रहेको छ।

३.२ अध्ययन विधि र प्रक्रिया

‘महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा’ विषयक प्रस्तुत अध्ययनमा अनुसन्धान विधिका वैज्ञानिक मान्यता, मापदण्ड र प्रक्रियाहरूलाई प्रयोग गरिएको छ। यस अध्ययनमा तथ्य तथा जानकारी प्राप्त गर्न प्राथमिक स्रोत र द्वितीय वा अभिलेखीय स्रोत गरी दुई किसिमका स्रोतको उपयोग गरिएको छ।

- प्राथमिक स्रोतमा अनलाइन सर्वेक्षण, लक्षित समूहगत छलफल र प्रमुख सूचनादातासँगको अन्तर्वार्ता (कि इन्फरम्यान्ट इन्टरभ्यु) गरिएको छ।
- द्वितीय स्रोतमा महिला पत्रकारबारे यसअघि भएका अध्ययन, सञ्चारमाध्यममा आएका समाचार र अन्य प्रकाशनमा आएका निष्कर्षहरूलाई प्रयोग गरिएको छ। प्राथमिक स्रोतको व्याख्या र विश्लेषण गर्नका लागि द्वितीय स्रोतको जानकारी निकै सहयोगी रहेको छ।

क. अनलाइन सर्वेक्षण

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको अनुसन्धानका लागि अनलाइन सूचना सङ्कलन गर्न अनलाइन फर्म (गुगल फार्म) तयार गरी महिला पत्रकारलाई पठाइएको थियो। पठाउने प्रक्रियामा इमेल, सामाजिक सञ्जाल तथा एसएमएस प्रयोग गरिएको थियो। सर्वेक्षणका लागि अध्ययनको उद्देश्यअनुरूप निश्चित प्रश्नहरू राखेर अनुसन्धानकर्ताहरूद्वारा प्रश्नावली तयार पारिएको थियो। प्रश्नावलीमा महिला पत्रकारको विवरणसहित अनलाइन हिंसाबारे बुझाइ तथा भोगाइ, अनलाइन हिंसा र प्रतिरोध क्षमता, यसको प्रभाव र समाधानका उपायबारे प्रश्नहरू समेटिएका थिए। अनुसन्धानका क्रममा विभिन्न सञ्चारमाध्यममा सक्रिय देशको सातै प्रदेशका चार सयजना महिला पत्रकारलाई प्रश्न पठाइएकोमा दुई सय ८१ जनाले सहभागिता जनाएका थिए। प्रश्नावली फारममा आएको जानकारी प्रशोधन गर्ने र अनुसन्धानको उद्देश्यअनुरूप उपलब्ध भएको जानकारीको आधारमा व्याख्या गर्ने कार्य गरिएको छ। जसका आधारमा यो अनुसन्धानको नतिजा तयार गरिएको छ।

(अनुसन्धानका क्रममा सोधिएका प्रश्नहरू अनुसूचीमा उल्लेख गरिएको छ।)

ख. लक्षित समूहगत छलफल (एफजिडी)

प्रश्नावली फारममा उल्लेख भएका प्रमुख विषयलाई आधार मानी केही निश्चित प्रश्नको आधारमा सानो समूहमा छलफल गरी अभिवास्तविक तथ्याङ्क तथा जानकारी लिने कार्य गरिएको थियो। यसका लागि महिला पत्रकारसँग प्रत्यक्ष सामूहिक छलफल र अनलाइन

प्रविधिको माध्यम (जुम)बाट छलफल गरिएको थियो। साथै नीतिगत तहमा रहेका सञ्चार संस्थाका प्रमुखहरूसँग समूहगत छलफल गरिएको थियो। प्रत्यक्ष सामूहिक छलफल ५ अगस्ट २०२२ र ११ अगस्ट २०२२ मा काठमाडौंमा गरिएको थियो भने मिडियाका नीतिगत तहमा कार्यरत व्यक्तित्वहरूसँग १७ अगस्ट २०२२ मा जुम प्रविधिमार्फत सामूहिक छलफल गरिएको थियो। यसैगरी सातै प्रदेशका महिला पत्रकारहरूसँग १७ अगस्ट २०२२ मा जुम प्रविधिमार्फत सामूहिक छलफल गरिएको थियो।

3.3 ढाँचा

यो अनुसन्धान नेपालभर कार्यरत महिला पत्रकारको सम्बन्धमा भएकाले यसमा कुनै नमुनाको आधारमा व्याख्या-विश्लेषण गरिएको छैन।

क) महिला पत्रकारको छनोट

देशभर विभिन्न सञ्चारमाध्यममा पूर्णकालीन तथा आंशिक रूपमा कार्यरत महिला पत्रकारलाई यस अनुसन्धानमा छनोट गरिएको थियो। पत्रकारितालाई मुख्य पेसा बनाएर काम गरिरहेका महिला पत्रकार मात्रै यो अनुसन्धानमा सहभागी थिए। सहभागीको छनोट उद्देश्यमूलक छनोट विधि ९ ए गचउयकष्वभ क्कउष्लिन :भतजयम० बाट गरिएको छ।

ख. सङ्घसंस्थासँगको समन्वय

महिला पत्रकारको अवस्थासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने निकाय र व्यक्तिसँग कुराकानी र भेटघाट गरी जानकारी तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको थियो। यस अनुसन्धानको उद्देश्यअनुरूप आवश्यक जानकारी र तथ्याङ्कका लागि नेपाल पत्रकार महासङ्घ र महिला पत्रकारको संस्था सञ्चारिका समूहबाट पनि सूचना, जानकारी तथा महिला पत्रकारको नामावली लिइएको थियो। साथै देशभरिका छापा तथा विद्युतीय सञ्चारमाध्यमसँग समन्वय गरिएको थियो। उक्त जानकारी र तथ्याङ्कका आधारमा अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजाको व्याख्या गरेर यो अनुसन्धानको निष्कर्ष तयार गरिएको छ।

3.4 अध्ययनका सीमा

यस अध्ययनले सबै महिला पत्रकारलाई समेट्न नसकेकोमा निम्नलिखित सीमाहरू रहेका छन्।

- सीमित साधन, स्रोत र समयका कारण सबै महिला पत्रकारमाभ पुग्न सकिएन। महिला पत्रकारसँग सम्पर्क गर्न प्रयोग गरिएको अनलाइन माध्यमको सीमा रह्यो।
- पूर्णकालीन तथा केही आंशिक रूपमा कार्यरतमध्ये मुलुकभरिका चार सय महिला पत्रकारलाई अनलाइन फारम पठाए पनि दुई सय ८१ जनाको मात्र पूर्ण विवरण प्राप्त भएको थियो।
- यस अध्ययनमा चाहिने सूचना तथा जानकारी औपचारिक र लिखित रूपमा सहजै उपलब्ध नहुँदा कतिपय जानकारी टेलिफोनमार्फत सङ्कलन गरिएको छ।
- केही केस स्टडी व्यक्तिगत भेटघाट गरी गरिए पनि केही केस स्टडीहरू प्रविधिको माध्यमबाट गरिएको छ। समूहगत छलफल र अन्तर्क्रियाहरू केही प्रत्यक्ष भेटघाट तथा केही प्रविधिको माध्यमबाट गरिएको छ।

3.5 तथ्याङ्क सङ्कलन समयावधि

यो अनुसन्धान १ मे २०२२ देखि ३१ अगस्ट २०२२ (२०७९ वैशाखदेखि भदौ १५ सम्म) गरिएको थियो।

महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसाको नतिजा र विश्लेषण

४.१ सर्वेक्षणको नतिजा विश्लेषण

४.१.१ व्यक्तिगत विवरण

नेपालमा कार्यरत पत्रकार महिलामध्ये यस अध्ययनमा दुई सय ८१ जना सहभागी भएका थिए। यस अध्ययनमा सहभागी पत्रकार महिलामध्ये सबैभन्दा बढी बागमती प्रदेशबाट सहभागी भएका थिए। बागमती प्रदेशबाट ९० जना (३२ प्रतिशत)को सहभागिता थियो भने सबभन्दा कम कर्णाली प्रदेशबाट १५ जना (५.३ प्रतिशत) सहभागी भएका थिए। यसैगरी, प्रदेश १ बाट ५३, मधेश प्रदेशबाट २१, गण्डकी प्रदेशबाट ३७, लुम्बिनी प्रदेशबाट १९ र सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट ४७ जना (१७.१ प्रतिशत) प्रदेशको आधारमा भन्ने हो भने दोस्रो ठूलो सङ्ख्यामा महिला पत्रकार यस अध्ययनमा सहभागी भएका थिए।

इन्टरनेटको बढ्दो पहुँच र व्यक्तिको हातहातमा मोबाइल भएको कारणले नेपालमा अनलाइन मिडियाको प्रयोग बढ्दो अवस्थामा छ। यस अध्ययनमा सहभागी महिला पत्रकारमध्ये सबैभन्दा बढी ७६ जना (२७ प्रतिशत) नेपाली माध्यमका अनलाइनमा कार्यरत छन् भने दोस्रोमा ६७ जना (२३.८ प्रतिशत) दैनिक पत्रिकामा कार्यरत रहेका छन्। तर, सरकारी टेलिभिजनमा कार्यरत पत्रकार महिलाको यस अध्ययनमा प्रतिनिधित्व हुन सकेको छैन। त्यसैगरी निजी रेडियोमा कार्यरत महिला पत्रकार १० प्रतिशत छन्। समग्र रेडियोमा कार्यरत महिला पत्रकारको प्रतिशत भने १९.२ प्रतिशत रहेको छ। अङ्ग्रेजी अनलाइनमा सहभागी महिला पत्रकारको सङ्ख्या २.१ प्रतिशत रहेको छ।

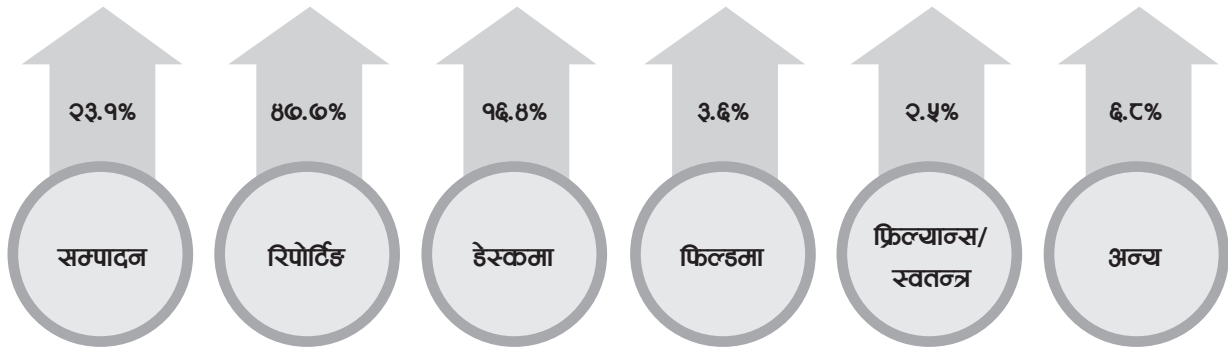
कार्यरत मिडिया

यस अध्ययनमा सहभागी महिला पत्रकारमध्ये सबैभन्दा बढी एक सय १६ जना (४१.४ प्रतिशत) पेसामा १२ वर्षभन्दा बढी समयदेखि रहेका छन् भने ३६ जना (१२.६ प्रतिशत) यस पेसामा रहेको एकदेखि तीन वर्ष मात्र भएको छ। त्यसैगरी चारदेखि आठ वर्षसम्म पेसामा रहेका महिलाको सङ्ख्या ७४ छ भने नौदेखि १२ वर्षसम्म पेसामा रहेका पहिलाको सङ्ख्या ५५ छ। यसले महिला पत्रकारलामो समयसम्म पेसामा रहन लागेको देखाउँछ। पत्रकार महिलाको पेसाको निरन्तरता र योगदान सकारात्मक रहेको छ र यसको पुनः निरन्तरताका लागि सबै सरोकारवालाले आवश्यक ध्यान दिन जरुरी छ।

यस अध्ययनमा सहभागी महिला पत्रकारको जिम्मेवारीतर्फ हेर्दा सबैभन्दा बढी एक सय ३४ जना (४७.७ प्रतिशत) आफू कार्यरत संस्थामा रिपोर्टरको जिम्मेवारीमा रहेका छन्। ४६ जना (१६ प्रतिशत) महिला पत्रकार डेस्कमा काम गरिरहेका देखिन्छन्। यसले पत्रकार महिलालाई धेरै रिपोर्टिङमा जिम्मेवारी दिने गरेको देखिन्छ।

पत्रकारितामा जिम्मेवारी

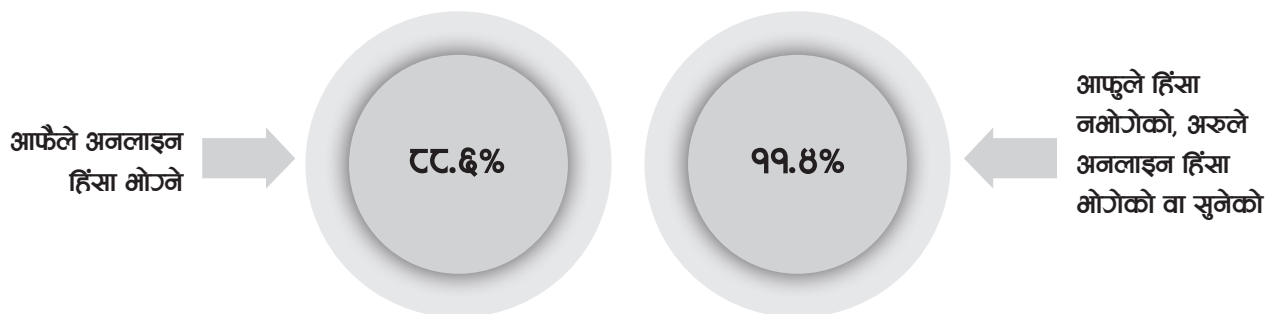

अध्ययनअनुसार सम्पादनको जिम्मेवारीमा ६५ (२३ प्रतिशत) जना रहेका छन्। यसले पत्रकार महिलामा जिम्मेवारीको हिसाबले सुधारात्मक सङ्केत देखिन्छ। तर, यो जिम्मेवारीमा रहेका महिला पत्रकार कुन मिडियामा कार्यरत छन् भन्नेबारे अध्ययनले छुट्ट्याउन सकेको छैन।

४.१.२ अनलाइन हिंसाबारे बुझाइ

यस अध्ययनमा सहभागी दुई सय ४९ (८८.६ प्रतिशत) जनाले आफूले जीवनकालमा अनलाइन हिंसा भोगेको बताएका छन्। ३२ जना (११.४ प्रतिशत) सहभागीले जसले आफूले हिंसा नभोगेको भए तापनि अरूले अनलाइन हिंसा भोगेको वा त्यसबारे सुनेको बताएका छन्।

अनलाइन हिंसा भोगाइको अवस्था

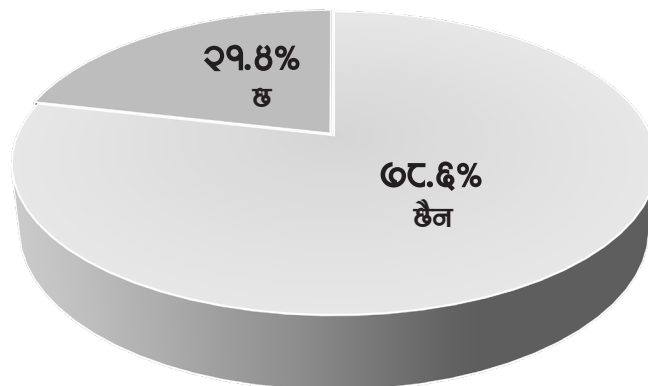
यो तथ्याङ्कले अनलाइन हिंसाको अवस्था र त्यसले ल्याउन सक्ने जोखिमलाई दर्शाएको छ। साथै, एक सय ५३ (५३ प्रतिशत) सहभागीले सो अनलाइन हिंसा पत्रकारिता पेसासँग सम्बन्धित रहेर भोगेको बताएका छन्। पत्रकारिता पेसामा रहेका सचेत महिला पनि अनलाइन हिंसामा परेको अवस्थाले अनलाइन हिंसा सबै पेसा तथा क्षेत्रमा रहेको दर्शाउँछ।

अनलाइनमा हिंसा कारण

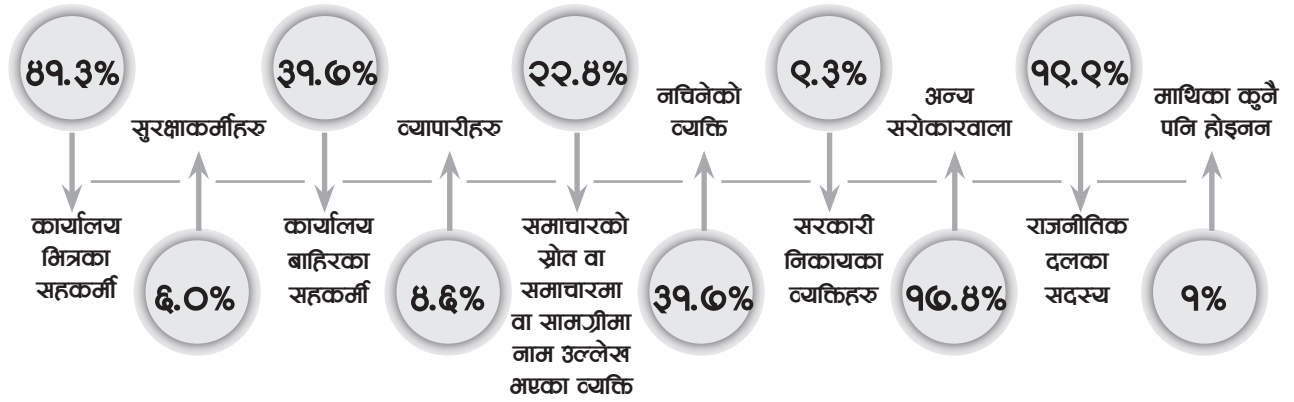
अनलाइन हिंसा कालान्तरमा भौतिक आक्रमणको तहमा पनि पुग्ने गरेको पाइएको छ। अनलाइन हिंसाबाट सिर्जित अवस्थाले हिंसा गर्ने व्यक्ति भौतिक आक्रमणमा उत्रिएको वा भौतिक आक्रमणको धम्की दिने गरेको पनि पाइएको छ। अध्ययनमा सहभागी ६० जना (२१.४ प्रतिशत) ले आफू अनलाइनबाट सुरु भएको हिंसा पछि गएर भौतिक आक्रमण र धम्कीको तहमा समेत पुगको अनुभव बताएका छन्।

अनलाइनमा हिंसा बढ्दै गएर कुनै पनि तहमा अफलाइनमा भौतिक आक्रमण वा धम्कीको तहमा पनि आएको थियो ?

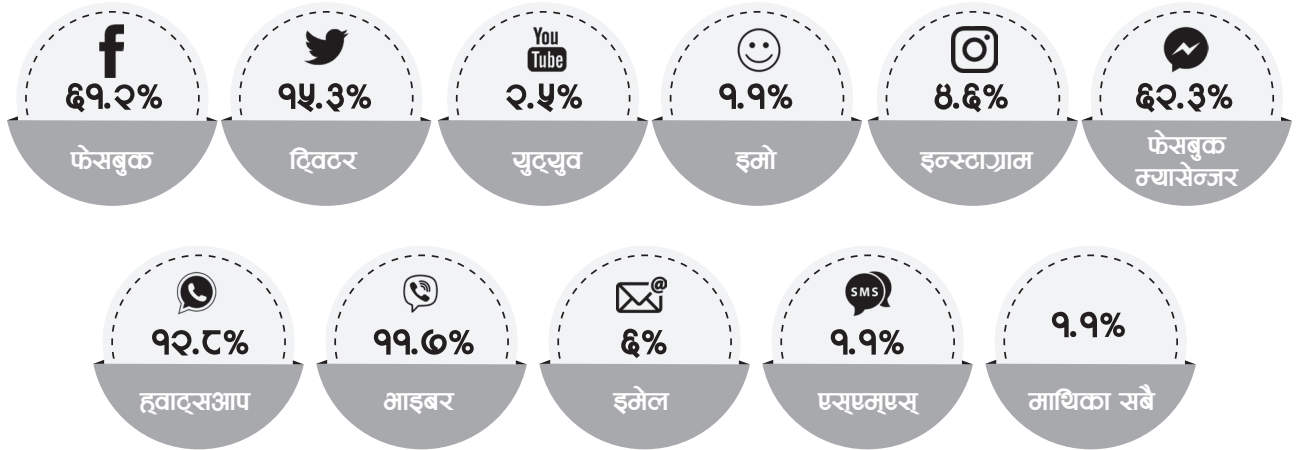
बहुउत्तरको सम्भावना रहेको अनलाइन हिंसा गर्ने व्यक्तिबारे गरिएको प्रश्नमा यसरी हिंसा भोगेकाहरूले हिंसाको स्रोतको रूपमा रहेका धेरै पक्षमध्ये आफ्नै कार्यालयभित्रका सहकर्मीबाट हिंसा भएको वा भोगेको एक सय १६ जना (४१.३ प्रतिशत) सहभागीले बताएका छन्। यसले हिंसा न्यूनीकरणका लागि सञ्चारगृह तथा पत्रकारकै तहमा चेतना उचित सम्बोधनको संयन्त्र बनाउनुपर्ने देखिन्छ। हिंसा गर्ने व्यक्तिहरूमा नचिनेको व्यक्तिहरू पनि थिए भन्ने ८९ (३१.७ प्रतिशत) जना सहभागी थिए। समाचारको स्रोत वा समाचारमा वा सामग्रीमा नाम उल्लेख भएका व्यक्ति वा पक्षले अनलाइनमा हिंसा गरेको अनुभव ६३ (२२.४ प्रतिशत) जना सहभागीले गरेका छन्। त्यसैगरी, सुरक्षा निकायका व्यक्तिहरूबाट पनि अनलाइनमा हिंसा भएको थियो भनी १७ (६ प्रतिशत) जना सहभागीले बताएका छन्। राजनीतिक दलका सदस्य तथा व्यापारीहरूबाट पनि अनलाइनमा पत्रकार महिलाले हिंसा भोगेको बताएका छन्।

अनलाइनमा हिंसा गर्ने व्यक्ति

अनलाइन हिंसाको माध्यमबारे कुरा गर्दा धेरैले हिंसाको माध्यमको रूपमा सामाजिक सञ्जाल तथा म्यासेजिङ एप्सहरूलाई बताएका छन्। बहुउत्तरको विकल्प रहेका प्रश्न तपाईंले कुन माध्यमबाट हिंसा भोग्नुभयो भन्ने प्रश्नको उत्तरमा हिंसा गर्ने वा भोग्ने बहुमाध्यममध्ये एक सय ७२ (६१.२ प्रतिशत) जनाले फेसबुकबाट हिंसा भएको बताएका छन्। त्यसैगरी एक सय ७५ (६२.३ प्रतिशतले) जनाले फेसबुक म्यासेन्जरबाट हिंसा भोगेको बताएका छन्। त्यसैगरी, भाइबर, व्हाट्सअप तथा ट्विटरबाट हिंसा भोग्नेहरू क्रमशः ११.७, १२.८ र १५.३ प्रतिशत रहेका छन्। इमेलबाट पनि अनलाइन हिंसा हुने गरेको पाइएको छ। इमेलबाट हिंसा भोग्नेहरूको सङ्ख्या ६ प्रतिशत रहेको छ।

अनलाइनमा हिंसा भोगेको माध्यम

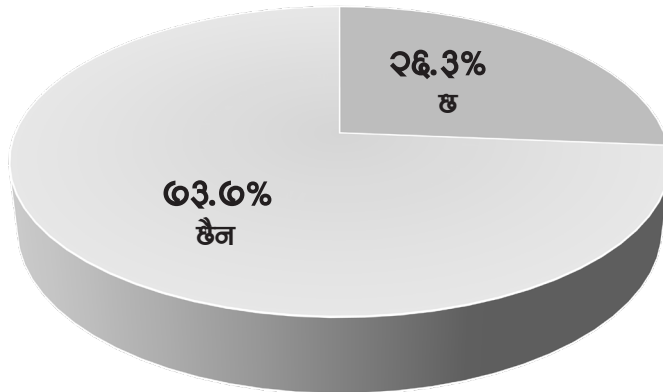
डिजिटल माध्यमबाट व्यक्तिगत गाली-गलौज, बेइज्जती, हैरानी, तथा धम्की, यौनजन्य टिप्पणी, लैङ्गिकतासँग जोडेर पेसागत टिप्पणी, भौतिक आक्रमणको धम्की, यौनहिंसा, अश्लील सामग्री वा सन्देश प्रभाव आदिलाई सहभागीले अनलाइन हिंसाको रूपमा लिएका छन्। यस्तो भन्ने सहभागी एक सय ८७ जना रहेका छन्। उनीहरूले भनेको हिंसाको अनुभवको पनि माथि उल्लेख गरिएका हिंसाको प्रकारमा आधारित भएर भोगेको अवस्था रहेको छ।

४.१.३ अनलाइन हिंसा र क्षमताको अवस्था

अनलाइन हिंसाबाट बच्ने सन्दर्भमा पत्रकारको क्षमता महत्वपूर्ण रहन्छ। डिजिटल सुरक्षाका लागि तालिम, क्षमता अभिवृद्धिको अवसर हुन आवश्यक छ। धेरैजसो सहभागीले डिजिटल सुरक्षाका लागि कुनै तालिम लिएका छैनन्। डिजिटल सुरक्षाको दायरा व्यापक रहन्छ। सुरक्षित अनलाइन माध्यम वा सामाजिक सञ्जालको प्रयोग, हिंसा भोगेको अवस्था त्यसलाई सम्बोधन गर्ने तरिका

तथा डिजिटल हाइजिन यसका मुख्य पक्ष हुन् । यस अध्ययनमा सहभागीमध्ये लगभग ७४ प्रतिशतले कुनै तालिम लिएका छैनन् । तालिम लिनेमा तथा यसबारे क्षमता वा सीप सिकेका २६ प्रतिशत मात्र छन् । यस्तो सीपले यस्ता हिंसामा पर्नबाट जोगाउने तथा न्यायका लागि पहलमा सहयोग गर्दछ ।

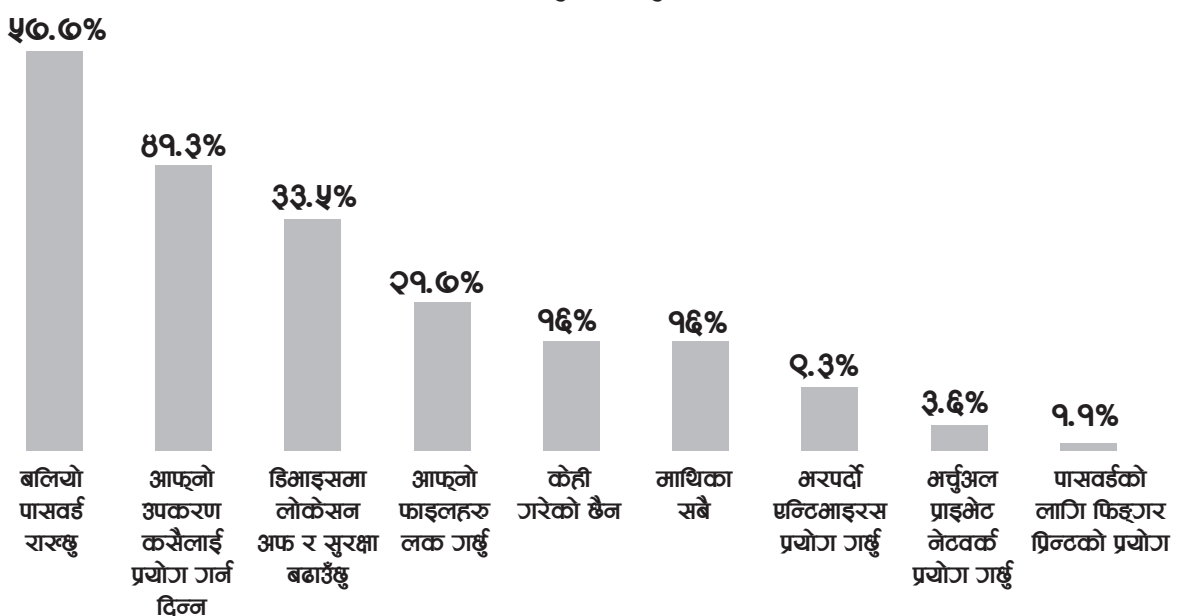
तालिम लिनु भएको

पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिमा कार्यरत संस्थाको पनि गहन भूमिका रहन्छ । तर, मिडिया हाउसहरूले यसतर्फ उचित ध्यान दिन सकेको देखाएको छैन । तालिम लिएका ७४ प्रतिशतमध्ये चार प्रतिशतले मात्र कार्यालयले यस्तो तालिम उपलब्ध गराएको बताएका छन् । ९६ प्रतिशतले पाएको यस्तो तालिम आफू कार्यरत संस्थाभन्दा बाहिरबाट पाएको देखिएको छ ।

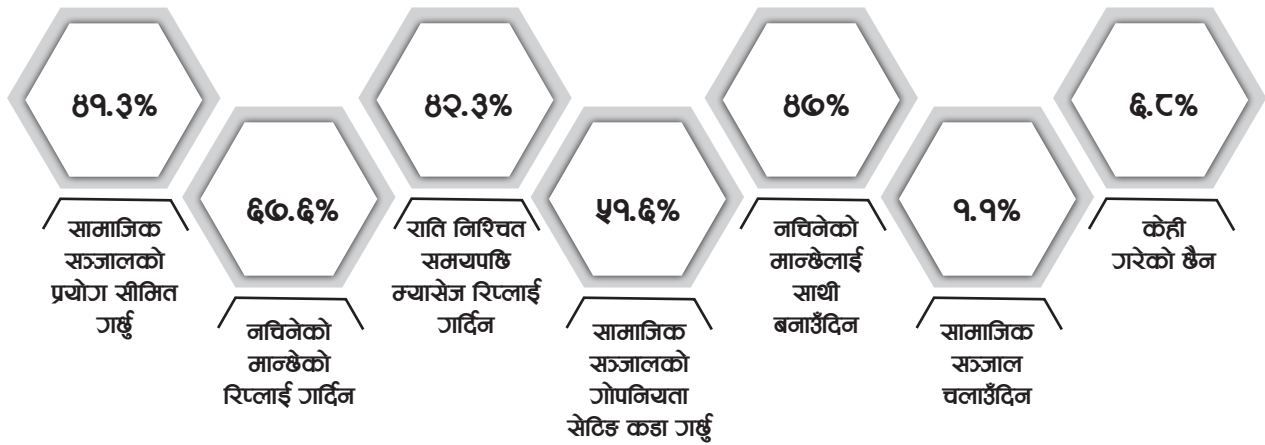
डिजिटल सुरक्षाको सम्बन्धमा महिला पत्रकारको अभ्यासको अवस्था हेर्नु पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण छ । सुरक्षित रूपमा डिजिटल माध्यमको प्रयोगले अनलाइन हिंसा हुने जोखिमलाई पत्रकार पनि कम गर्ने गर्दछ भने आउन सक्ने जोखिमलाई पनि कम गर्न सकिन्छ । डिजिटल माध्यममा सुरक्षित हुन तपाईं आफ्नो डिभाइसमा के गर्नुहुन्छ ? भन्ने प्रश्नको उत्तरमा एक सय ६२ (५७.७ प्रतिशत) जनाले बलियो पासवर्ड राख्छु भनेका छन् भने एक सय १६ (४१.३ प्रतिशत) जनाले आफ्नो डिभाइस कसैलाई पनि प्रयोग गर्न दिन्न भनेका छन् । भर्चुअल नेटवर्क प्रयोग गर्ने भने निकै कम मात्र रहेका छन् । जम्मा १० (३.६ प्रतिशत) जनाले मात्र यस्तो प्रयोग गरेको बताएका छन् ।

डिजिटल माध्यममा सुरक्षित हुन गरिएको प्रयास

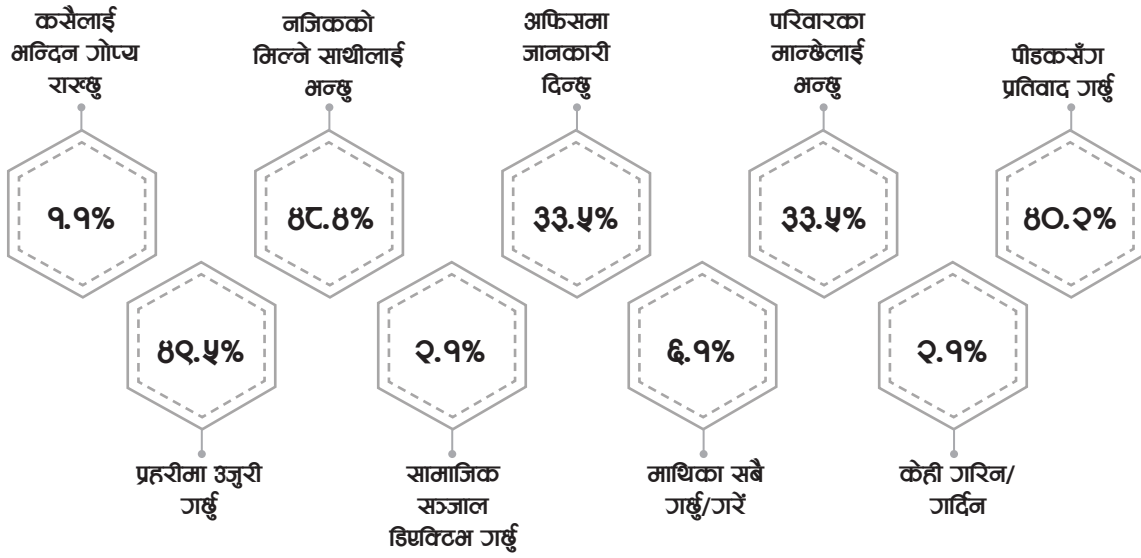
इन्टरनेट तथा डिभाइसको बढ्दो प्रयोगपछि प्रयोगकर्ताले डिजिटल रूपमा सुरक्षित हुन तथा अनलाइन हिंसाबाट बच्न आफ्नो व्यवहारमा पनि केही परिवर्तन गर्न आवश्यक छ। बहुउत्तर प्रश्नमा धेरै उत्तरदाताले सामाजिक सञ्जालबाट अनलाइन हिंसा भएको बताएको भए तानि पत्रकार महिलाले सामाजिक सञ्जाल चलाउन छोडेका भने छैनन्। मात्र ३ (१.१ प्रतिशत) जनाले अनलाइन हिंसाबाट बच्न सामाजिक सञ्जाल चलाउन छोडेको बताएका छन् भने एक सय ९० (६७.६ प्रतिशत) जनाले नचिनेको मानिसका म्यासेज र सञ्चारको रिप्लाई नगर्ने बताएका छन्। अनलाइन हिंसाको कुरा गर्दा प्रायः सुरुका सूचना आदानप्रदान सहज रूपमा हुने गरेको तथा पछि हिंसा गर्ने तहमा जाने गरेको पनि पाइएको छ। रातको समयमा हुने कुराकानीले हिंसाको जोखिम बढाउने गर्दछ। त्यसै भएर होला एक सय १९ जना (४२.३ प्रतिशत)ले राति निश्चित समयपछि सामाजिक सञ्जाल तथा इन्टरनेट माध्यमका म्यासेजहरू रिप्लाई नगर्ने बताएका छन्। ४७ प्रतिशतले नचिनेको मानिसलाई साथी नबनाउने तथा कुरा नगर्ने बताएका छन्। यसले नचिनेको मानिसबाट हुन सक्ने हिंसाको जोखिमलाई कम गर्न सक्ने देखिन्छ। नचिनेको व्यक्तिहरूबाट हुने अनलाइन हिंसा ३१.७ रहेकोमा अनलाइन हिंसाबाट जोगिने उपायमा यो एक महत्वपूर्ण पक्ष रहन सक्छ।

डिजिटल माध्यममा सुरक्षित रहन गरिएको व्यवहार परिवर्तन

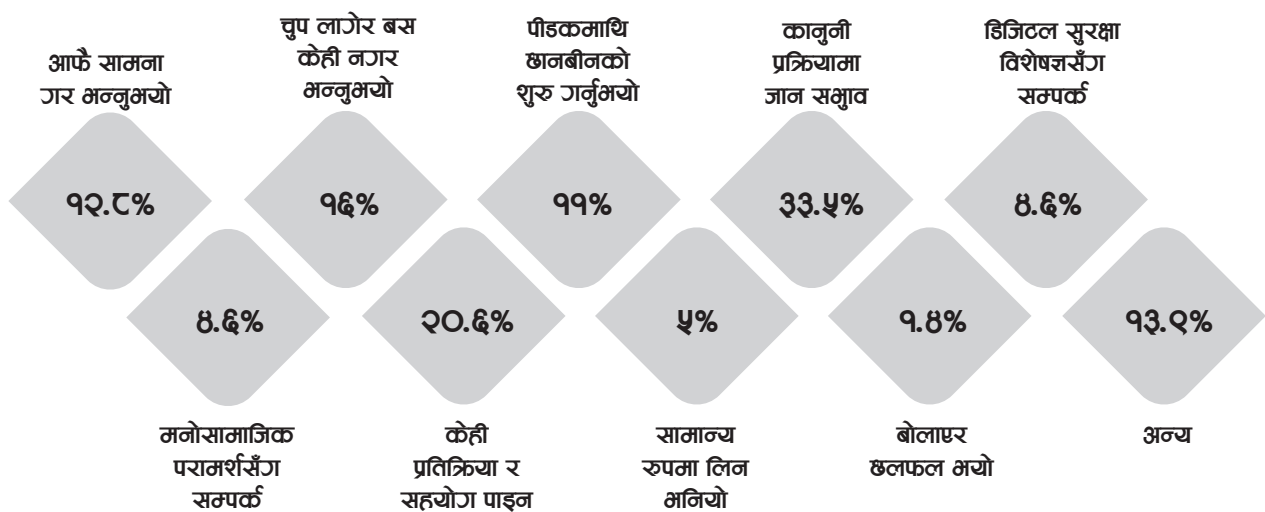
अनलाइन हिंसामा परेपछि मानिसमा अन्योल आउँछ। के गर्ने के नगर्ने अन्योल हुन्छ। कसैलाई भन्ने कि आफैँमा सीमित गर्ने भन्ने द्विविधा पनि हुने गर्दछ। धेरैलाई अनलाइन हिंसामा परेको र कसैलाई नभनेको कारणले अनलाइन हिंसाको जोखिम भन्नु बढेको तथा मानसिक समस्या देखिएको पनि पाइन्छ। यस अध्ययनमा सहभागीमध्ये ३ (१.१ प्रतिशत) जनाले मात्र अनलाइन हिंसामा परे पनि कसैलाई नभनेको वा अनलाइन हिंसामा परेको कुरा गोप्य राखेको बताएका छन्। बहुउत्तर छान्न पाउने प्रश्नमा एक सय ३९ (४९.५ प्रतिशत) जनाले अनलाइन हिंसामा परेमा प्रहरीमा उजुरी गर्नु भनेका छन्। यो एक सकारात्मक सङ्केत हो। तर, आधाभन्दा बढी महिला पत्रकार अनलाइन हिंसामा परेको कुरामा कानुनी उपचार नखोज्नुले अनलाइन हिंसामा न्यायको पहलका लागि सचेतना जगाउनु आवश्यक रहेको देखाउँछ। त्यस्तै सहभागीमध्ये एक सय ३६, एक सय १३ र ९४ (४८.४, ४०.२ र ३३.५ प्रतिशत) जनाले क्रमशः अनलाइन हिंसामा परेको कुरा नजिकको मिल्ने साथीलाई भन्ने, पीडकसँग प्रतिवाद गर्ने र आफूले काम गरेको अफिसमा जानकारी दिने बताएका छन्। अनलाइन हिंसामा परे पनि केही पनि गर्दिनँ भन्ने ६ (२.१ प्रतिशत) जना रहेका छन्।

अनलाइनमा हिंसामा परेपछि

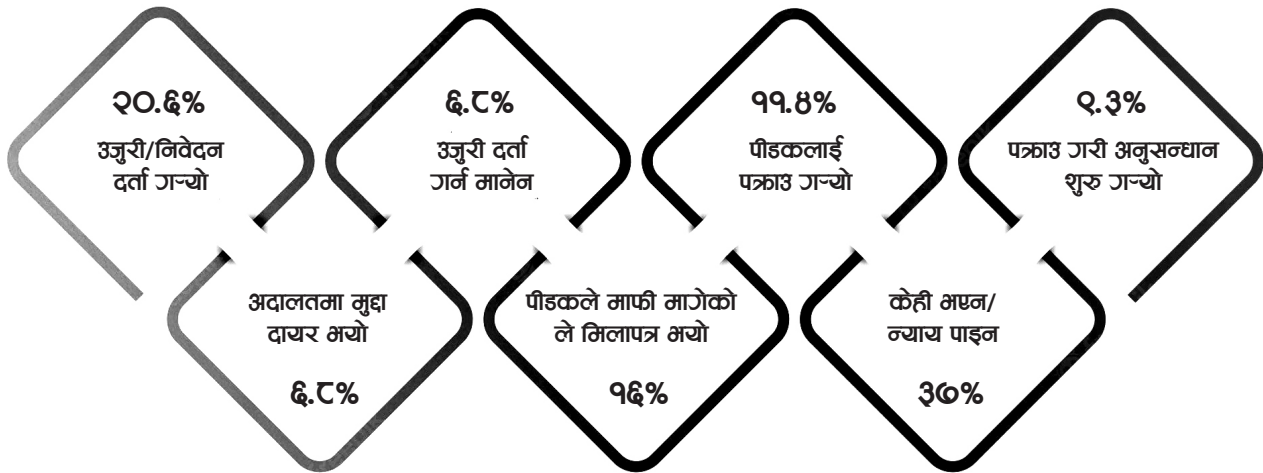
पत्रकार महिलामाथि हुने अनलाइन हिंसाको रोकथामका लागि मिडिया हाउसको पनि ठूलो भूमिका रहन्छ। मिडिया संस्था यस्ता उजुरीको सम्बन्धमा सम्बोधनका लागि संयन्त्र हुन आवश्यक छ। यस सम्बन्धमा छलफल र उजुरी प्रक्रियाको स्पष्ट खाका हुन आवश्यक छ। तर, यस अध्ययनका उत्तरदाताहरूमध्ये ९४ (३३.५ प्रतिशत) जनाले आफू कार्यरत संस्थाले अनलाइन हिंसाबारे बताउँदा कानुनी उपचारमा जान सल्लाह दिएको बताएका छन्। त्यस्तै, ५८ (२०.६ प्रतिशत) जनाले पत्रकारिताको सन्दर्भमा आफूले भोगेको अनलाइन हिंसाबारे बताउँदा कुनै प्रतिक्रिया र सहयोग वा सल्लाह नपाएको बताएका छन्। त्यस्तै, संस्थाले सो हिंसाबारे केही नगर्न तथा चुप लागेर बस्न भनी सल्लाह दिएको भनी ४५ (१६ प्रतिशत) जनाले बताएका छन्। अनलाइन हिंसा आफू कार्यरत संस्थाका सहकर्मीबाट समेत ठूलो सङ्ख्याका घटना हुने तथा यसबारे जानकारी दिँदा चुप लागेर बस्ने सल्लाह दिनुले मिडिया हाउसले सोच्नुपर्ने तथा आवश्यक तयारी र कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ।

कार्यरत संस्थाको प्रतिक्रिया

अनलाइन हिंसापीडित महिला पत्रकारले सो घटनाबारे प्रहरीमा उजुरी गर्दासमेत न्याय पाइँन भनी एक सय चार (३७ प्रतिशत)जनाले बताएकाले प्रहरी प्रशासनले यसमा गम्भीर भएर सोच्नुपर्ने आवश्यकता छ। प्रहरीले समयमा नै अनुसन्धान गरी न्यायिक प्रक्रियामा बढाउन पहल गर्नु आवश्यक छ। अनलाइन हिंसाको उजुरी लिएर जाँदा १९ (६.८ प्रतिशत) जनाको उजुरी नै दर्ता गर्न नमान्नुले अवस्था भन् गम्भीर भएको देखाउँछ। अनलाइन हिंसामा परेर प्रहरीमा गएकामध्ये १९ (६.८ प्रतिशत) जनाको विषय मात्र मुद्दाको रूपमा अदालतमा दर्ता भएको देखिएको छ। यसले के अनलाइन हिंसाबारे पर्याप्त जानकारी नभएर कानुनी आधारबेगरका धेरै उजुरी परेका छन् वा प्रहरीले यस विषयमा आवश्यक अनुसन्धान गरी मुद्दाको प्रक्रियामा लान पहल नगरेको देखिन्छ।

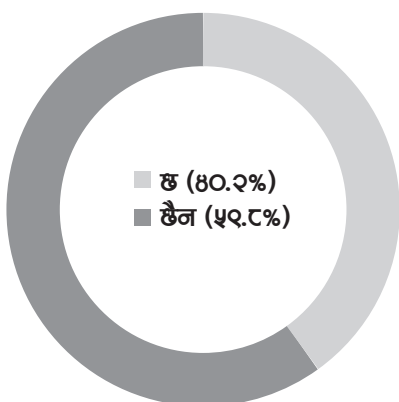
प्रहरीमा उजुरी गर्दा

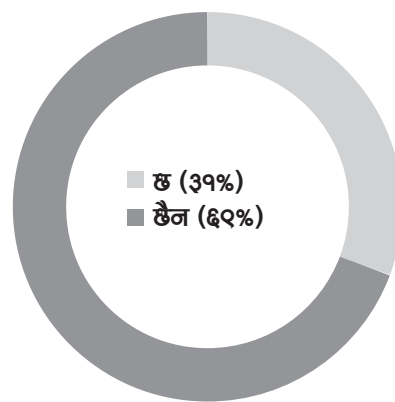
४.१.४ अनलाइन हिंसा र प्रभाव

अनलाइन हिंसामा परेका व्यक्तिहरूको व्यावसायिक तथा पारिवारिक जीवनमा असर पर्न सक्छ। यसको असर पारिवारिक विखण्डन तथा व्यावसायिक जीवनको अन्त्य पनि हुन सक्छ। यस अध्ययनमा सहभागी भएका पत्रकार महिलामध्ये एक सय १३ जना (४० प्रतिशत)ले अनलाइन हिंसामा परेका कारण आफ्नो पेशामा असर परेको बताएका छन्। त्यसैगरी अनलाइन हिंसामा परेका ८७ जना (३१ प्रतिशत)ले आफ्नो पारिवारिक जीवनमा असर परेको बताएका छन्।

अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको पेशामा असर परेको छ ?

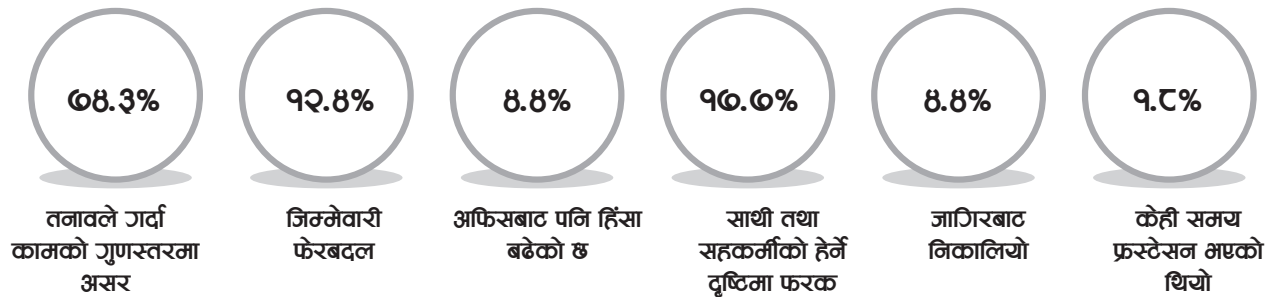

अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको पारिवारिक जीवनमा असर परेको छ ?

अनलाइन हिंसामा परेर पेसामा असर परेका पत्रकार महिलामध्ये ८४ (७४.३ प्रतिशत) जनाले उनीहरूमा तनाव बढेको तथा कामको गुणस्तर खस्केको बताएका छन्। संस्थाले यस्तो अवस्था भोगेका पत्रकार महिलालाई आवश्यक सहयोग गर्नुको साटो १४ (१२.४ प्रतिशत) जनाले संस्थाले जिम्मेवारी फेरबदल गरिदिएको अध्ययनले देखाएको छ। साथै २० (१७.७ प्रतिशत) जनाले साथीहरूको हेर्ने दृष्टिकोणमा परिवर्तन आएको बताएका छन्। यस हिसाबले अनलाइन हिंसामा पर्ने पत्रकार महिलालाई सहयोगको साटो अन्य भन्भट र अप्ट्यारो व्यहोर्नुपरेको देखाएको छ। मिडिया हाउसहरूले यसलाई गम्भीरताका साथ लिनुपर्ने देखिन्छ।

अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको पेशामा के असर परेको छ ?

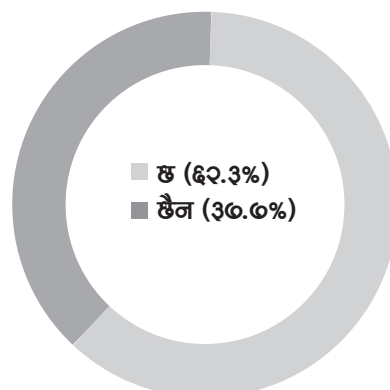

त्यसैगरी अनलाइन हिंसामा परेर परिवारमा असर परेका पत्रकार महिलामध्ये २८ (३२.२ प्रतिशत) जनाले परिवारका सदस्यबाट पेसा छोड्न दबाब तथा २९ (२९.९ प्रतिशत) जनाले पेसा परिवर्तन गर्न दबाब भोगेको बताएका छन्। यसले पत्रकारिता गरेको कारणले आफ्नो परिवारको सदस्य अनलाइन हिंसामा परेको तथा पेसा परिवर्तन गरेमा यस समस्याबाट जोगिन सक्ने पारिवारिक ठम्याइ रहेको अध्ययनले देखाएको छ। महिला पत्रकार तथा मिडिया हाउसले यस विषयमा परिवारका सदस्यसँग छलफल गर्नुपर्ने र यसको जोखिमको अवस्था र समाधानका उपायबारे कुरा गर्नुपर्ने अध्ययनको निष्कर्ष छ।

अनलाइन हिंसा र त्यसले पर्दा पत्रकार महिलामा परेको पारिवारिक तथा पेसागत असरले उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्यमा ठूलो असर परेको कुरा अध्ययनले देखाएको छ।

अध्ययनमा सहभागी एक सय ७५ (६२.३ प्रतिशत) जनाले अनलाइन हिंसाले गर्दा उनीहरूको मानसिक स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परेको बताएका छन्। अनलाइन हिंसाले मानसिक स्वास्थ्यमा असर गर्ने हुँदा मिडिया संस्थाले उनीहरूलाई मानसिक स्वास्थ्य सेवाका लागि पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको मानसिक स्वास्थ्यमा असर परेको छ ?

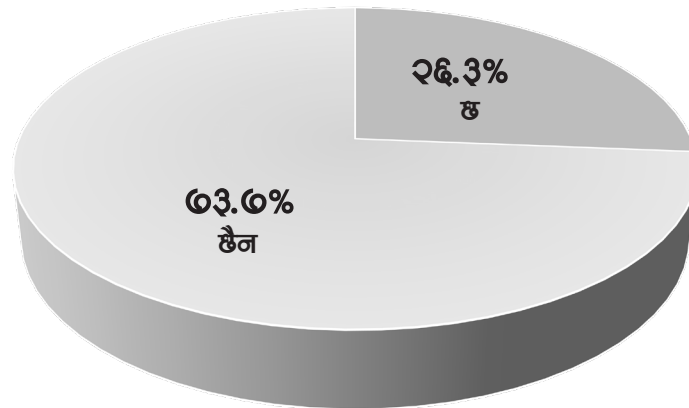

अनलाइन हिंसाको कारणले मानसिक स्वास्थ्यमा असर परेको बताएकामध्ये ७६ (४३.४ प्रतिशत) जनाले नयाँ मानिसको सम्पर्कमा जान वा नयाँ मानिससँग कुरा गर्न डर लाग्छ भनेका छन्। पत्रकारितामा नयाँ मानिस तथा स्रोतसँग सम्पर्क गरिरहनुपर्नेमा उनीहरूसँग सम्पर्क गर्न डर लाग्नाले पेसाको गुणस्तर तथा पेसाको निरन्तरतामा पनि असर पर्न सक्ने देखिएको छ। बहुउत्तर रहेको यस प्रश्नमा २५

(१४.३ प्रतिशत)जनाले पत्रकारिता गर्न मन लाग्न छोडेको, ३७ (२१.१ प्रतिशत)जनाले स्रोतसँग कुरा गर्न डर लाग्ने र ५० (२८.६ प्रतिशत)जनाले काममा केन्द्रित हुन नसकेको बताएका छन्। यस्तै, माथि उल्लेखित सबै प्रकारका समस्या भोगेको बताउने ११ (६.३ प्रतिशत)जना रहेका छन्।

अर्कोतर्फ अनलाइन हिंसा भोगेका पत्रकार महिलामध्ये दुई सय सात (७३.७ प्रतिशत) जनाले कुनै पनि मनोसामाजिक परामर्श वा त्यसका लागि कुनै सेवा नलिएको बताएका छन्। अनलाइन हिंसामा परेपछि यस्तो सेवा खोज्ने र लिनेमा जम्मा ७४ (२६.३ प्रतिशत) जना रहेका छन्। यसले के देखाउँछ भने के उनीहरूमा मानसिक स्वास्थ्य उपचारबारे जानकारी छैन वा उनीहरूमा त्यस किसिमको सेवाका लागि पहुँच छैन। यसका लागि परिवारका सदस्य, मिडिया हाउस र पत्रकार स्वयम्लाई पनि यसबारेमा जानकारी र यसको महत्वबारे जानकारी दिनु आवश्यक छ।

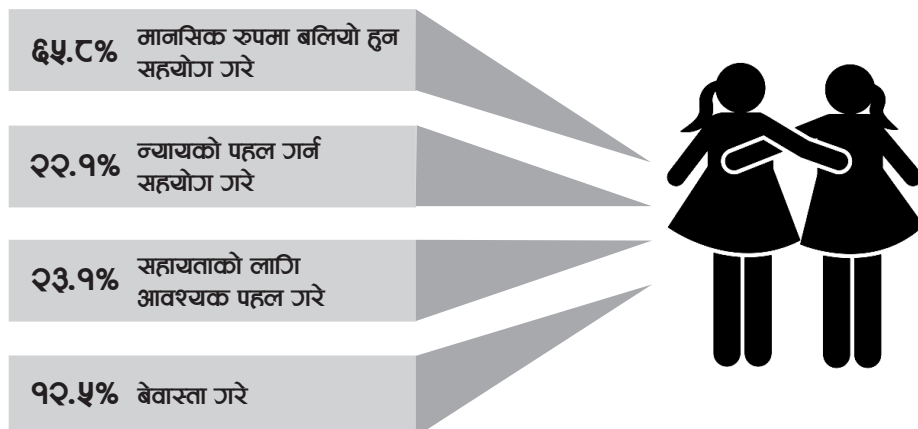
मनोसामाजिक परामर्श सेवा लिएको

यस्तो अनलाइन हिंसाको कारणले व्यक्तिगत वा व्यवहारमा कस्तो असर गऱ्यो वा कस्तो सोच आयो भन्ने सन्दर्भमा एक सय १० (३९.१ प्रतिशत) जनाले आफूले सामाजिक सञ्जालको प्रयोगमा सीमितता गरेको, लेख्ने कुरालाई निकै सीमित गरेको वा आफूलाई सेल्फ सेन्सर गरेको बताएका छन् भने १० (३.६ प्रतिशत) जनाले आफूलाई सामाजिक सञ्जालको प्रयोगबाट पूर्ण रूपमा बाहिर राखेको बताएका छन्। तर, ९३ (३३.१ प्रतिशत) जनाले भने यसलाई सामान्य जीवन पद्धतिको रूपमा लिएको, खासै असर पनि नगरेको बताएका छन्।

अनलाइन हिंसामा परेका अवस्थामा महिला पत्रकारलाई साथी तथा सहकर्मीबाट भने सहयोग भएको अध्ययनले देखाएको छ। एक सय ८५ (६५.८ प्रतिशत)जनाले अनलाइन हिंसामा परेको अवस्थामा मानसिक रूपमा बलियो हुन सहयोग गरेको वा गर्न सक्ने अपेक्षा रहेको बताएका छन्। न्यायका लागि र सहायताका लागि पहल गरेको बताउनेको सङ्ख्या क्रमशः ६२ र ६५ (२२.१ र २३.१ प्रतिशत) जना रहेको छ। त्यस्तैगरी, ३५ (१२.५ प्रतिशत) जनाले भने साथी तथा सहकर्मीले यस प्रक्रियामा बेवास्ता गरेको बताएका छन्।

अनलाइन हिंसामा पर्दा साथीहरुको व्यवहार

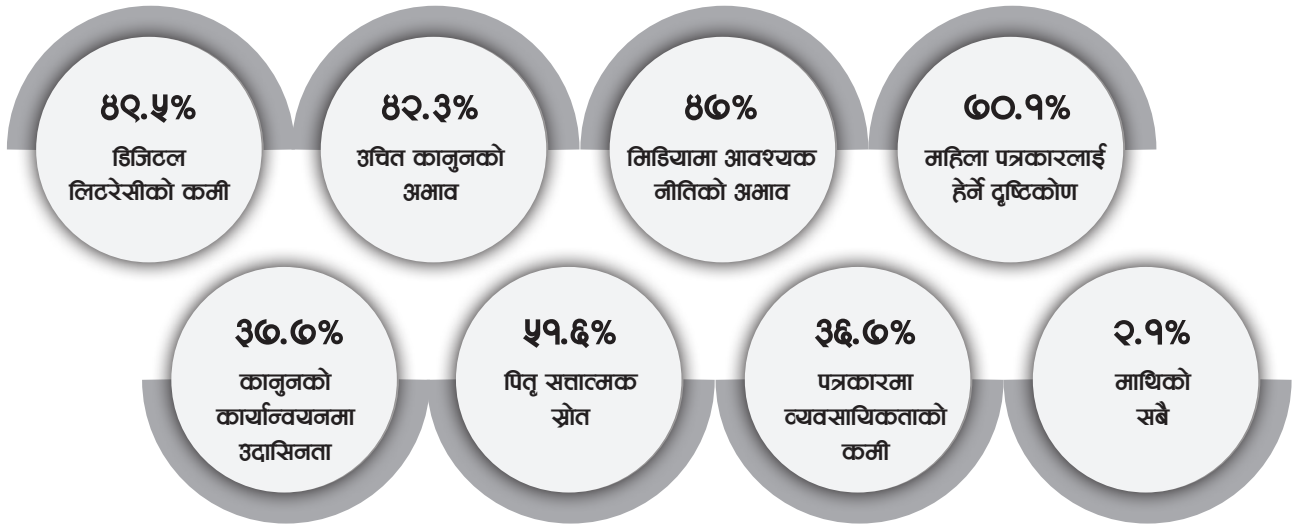

४.१.५ समाधानका उपाय

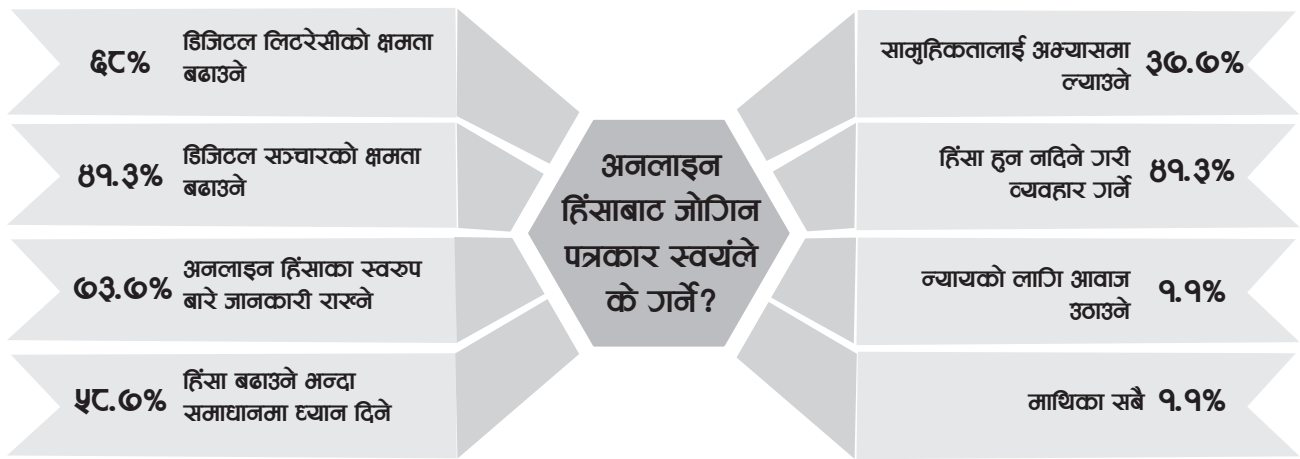
अध्ययनले महिला पत्रकारमाथि भएका तथा हुन सक्ने अनलाइन हिंसाको बढ्दो अवस्थालाई मध्यनजर राख्दै त्यसको न्यूनीकरण र समाधानका लागि सबै सरोकारवालाको भूमिका हुन्छ। समाधानको उपाय पहिचान गर्न समस्याको कारण पनि हेर्नुपर्ने हुन्छ।

अध्ययनमा सहभागी दुई सय ८१ जना महिला पत्रकारले अनलाइन हिंसा हुने कारणको रूपमा विभिन्न विषयलाई उजागर गरेका छन्। बहुउत्तर दिने सकिने महिला पत्रकारमाथि अनलाइन हिंसा किन बढिरहेको छ भन्ने प्रश्नको उत्तरमा एक सय ९७ (७०.१ प्रतिशत) जना सहभागीले समाजको महिलालाई हेर्ने दृष्टि नै यो हिंसाको प्रमुख कारणको रूपमा रहेको उल्लेख गरेका छन् भने एक सय ४५ जना (५१.६ प्रतिशत) सहभागीले पितृसत्तात्मक सोच नै यो हिंसाको कारणको रूपमा उल्लेख गरेका छन्। त्यस्तै, एक सय ६ (३७.७ प्रतिशत) जनाले भएका कानूनको कार्यान्वयनमा उदासीनताले यस्तो हिंसालाई बढाएको बताएका छन्।

महिला पत्रकारमा अनलाइन हिंसा बढ्नुको कारण

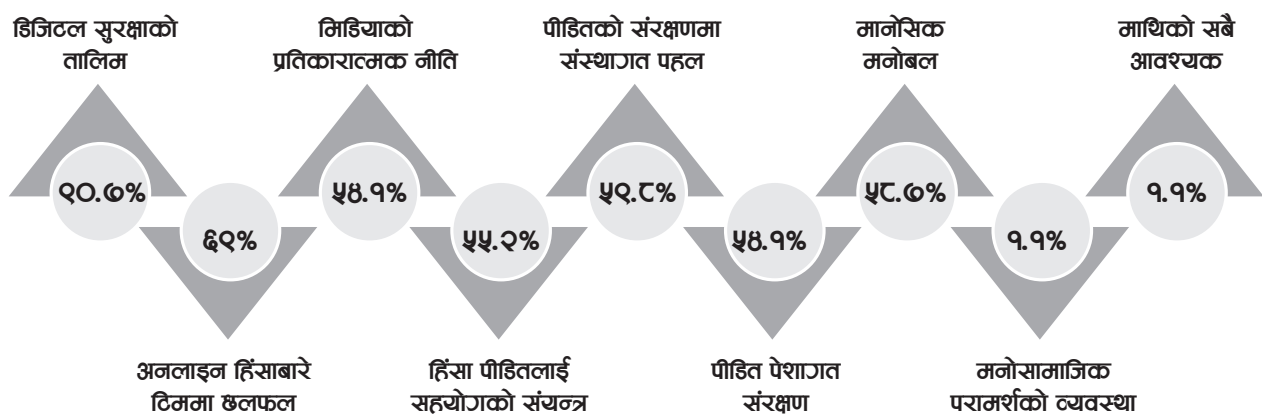
महिला पत्रकारमाथिको अनलाइन हिंसा कम गर्ने सम्बन्धमा महिला पत्रकारको स्वयम्को क्षमता र दक्षताको पनि ठूलो महत्व रहन्छ। मिडिया हाउस, प्रहरी तथा प्रशासन, कानूनको उपलब्धताबाहेक व्यक्तिगत तवरमा अभ्यास गरिने डिजिटल हाइजिन पनि एक महत्वपूर्ण पक्ष हो। डिजिटल माध्यममा उपस्थिति, प्रयोगको तरिका र सुरक्षाका उपायहरू पनि यस सन्दर्भमा महत्वपूर्ण छन्। बहुउत्तर दिन मिल्ने अनलाइन हिंसाबाट जोगिन महिला पत्रकार स्वयम्ले के गर्नुपर्ला भन्ने प्रश्नको उत्तरमा दुई सय सात (७३.७ प्रतिशत) जनाले पत्रकार महिलाले अनलाइन हिंसाबारे जानकारी राख्ने र त्यसबाट बच्नेबारे तयारी गर्न आवश्यकता रहेको भन्ने जवाफ दिएका छन्। यसले महिला पत्रकारमा अनलाइन हिंसाका स्वरूप र सम्भावनाबारे अभि धेरै जान्नु उत्सुकता रहेको देखाउँछ। एक सय ९१ (६८ प्रतिशत) जनाले पत्रकार महिलामा डिजिटल लिटरेसी नै कम भएकाले त्यसलाई बढाउन आवश्यक भएको बताएका छन्। यसले प्रविधिको प्रयोग र यसका सम्भाव्य जोखिमबारे अभि बढी छलफल र अनलाइन हिंसाबाट जोगिन गरिनुपर्ने वा हुनुपर्ने व्यवस्था र तयारीबारे छलफलको आवश्यकता दर्शाउँछ। त्यस्तै, एक सय १६ (४१.३ प्रतिशत) जनाले डिजिटल सञ्चारबारे क्षमता बढाउनुपर्ने आफ्नो विचार व्यक्त गरेका छन्। अनलाइनमा गरिने कुराकानी हिंसाको सम्भावनालाई कम गर्ने गरी प्रभावकारी तथा संयमित हुनुपर्ने कुरालाई समेत जोडेर डिजिटल सञ्चारको क्षमता बढाउने कुरा आएको बुझ्न सकिन्छ। अनलाइन हिंसापीडित महिला पत्रकारले त्यो विषयलाई न्यायका लागि आवाज उठाउनुपर्छ भन्ने जम्मा तीनजना छन्। यसले पत्रकार महिलाको न्यायिक प्रक्रियामा विश्वास नभएको वा जानकारी नभएको देखाउँछ।

पत्रकार महिलामाथि भएको हिंसालाई सम्बोधन गर्ने सम्बन्धमा मिडिया हाउसको ठूलो भूमिका हुन्छ। महिला पत्रकारको क्षमता बढाउने, आन्तरिक सम्बोधनका लागि नीति तथा न्यायको पहुँचका लागि उनीहरूले जिम्मेवारी लिने तथा भूमिका निर्वाह गर्नु आवश्यक पनि छ। महिला पत्रकारमाथि हुने अनलाइन हिंसाको सम्बन्धमा मिडियाले के गर्नुपर्छ भन्ने बहुउत्तरको प्रश्नमा दुई सय ५५ (९१.७ प्रतिशत) ले महिला पत्रकारलाई डिजिटल सुरक्षाको तालिम दिनुपर्ने बताएका छन्। त्यस्तै, तीनजनाले मिडियाले मनोसामाजिक परामर्श सेवा उपलब्ध गराउनुपर्ने भन्ने बताएका छन्। समाचार कक्षमा यस विषयमा निरन्तर छलफल गर्नुपर्ने, संस्थाको प्रतिकारात्मक नीति हुनुपर्ने, पीडितको संरक्षणका लागि व्यवस्था हुनुपर्ने लगायतको विषयलाई प्राथमिकतामा राखेर आफ्नो उत्तर दिएका छन्। मिडिया हाउसको भूमिकाका अतिरिक्त उचित कानूनको तर्जुमा, त्यसका कार्यान्वयन र हिंसा गर्ने पक्ष वा व्यक्तिलाई उचित सजायको व्यवस्था त आवश्यक छँदै छ।

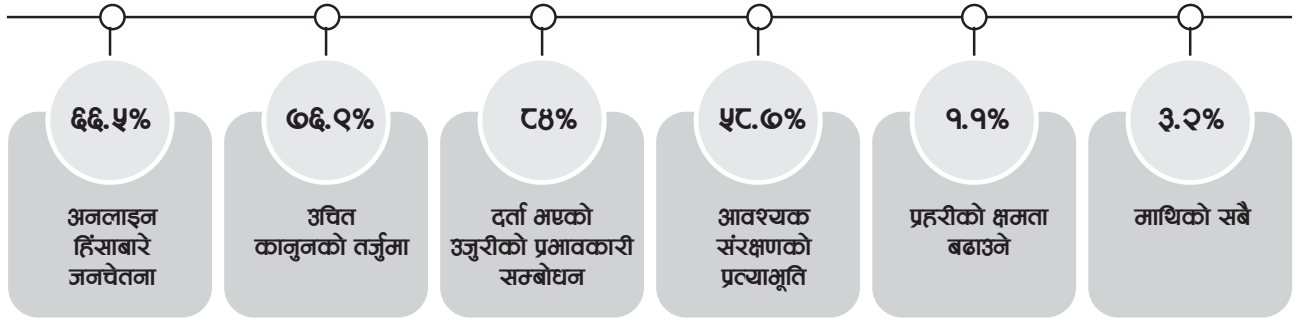
हालको अवस्थामा धेरै मिडिया हाउसमा यस सम्बन्धमा खासै व्यवस्था नीति, अवस्था र कार्यक्रम नभएका र त्यसका लागि आवश्यक पहल हुनुपर्नेमा सहभागीले जोड दिएका छन्। बढ्दो अनलाइन हिंसालाई सम्बोधन गर्न मिडियाको भूमिकाको सम्बन्धमा दिएको उत्तर तल उल्लेख गरेबमोजिम पाइएको छ।

अनलाइनमा हुने हिंसा सम्बन्धमा मिडियाको भूमिका

महिला पत्रकारमाथि हुने हिंसा र त्यसको सम्बोधनका लागि सरकारको भूमिकाको सम्बन्धमा कुरा गर्दा दुई सय ३६ (८४ प्रतिशत) जनाले दर्ता भएका उजुरीको प्रभावकारी सम्बोधन हुनुपर्ने बताएका छन्। यसले के देखाउँछ भने अनलाइन हिंसामा परेका महिला पत्रकारले प्रहरीमा गरेका उजुरीको समयमा नै तथा प्रभावकारी सम्बोधन नभएको देखाउँछ। न्यायमा पहुँचको सन्दर्भमा प्रहरीमा परेको उजुरीको प्रभावकारी सम्बोधनका लागि समयमा नै त्यसलाई अगाडि बढाउनु आवश्यक हुन्छ। न्यायका लागि छिटो-छरितो प्रक्रिया आवश्यक छ।

अनलाइनमा हुने हिंसा सम्बन्धमा सरकारको भूमिका

४.२ महिला पत्रकारका अनुभव र भोगाइहरू

मन्त्रीज्यूको म्यासेजमा लेखिएको थियो- निद्रा लागेन, तिम्रो याद आयो

एबिसी, पत्रकार (नाम परिवर्तन)

म विगत दश वर्षदेखि मधेस प्रदेशमा पत्रकारिता गर्छु। एकजना राज्यमन्त्रीलाई अन्तर्वार्ताका लागि पटकपटक फोन गरें। उहाँको समय मिलेपछि अन्तर्वार्ता लिएँ। अन्तर्वार्ता लिइसकेपछि 'तपाईं त राम्रो मान्छे हुनुहुँदोरहेछ, मैले पहिल्यै भेटनुपर्ने' भन्नुभयो। मैले सामान्य रूपमा लिएँ। त्यतिबेला म रेडियो र टेलिभिजन दुवैमा काम गर्थेँ। रेडियोमा गरेपछि केही दिनपछि टेलिभिजन अन्तर्वार्ताका लागि समय मिलाएँ। स्टुडियोमा अन्तर्वार्ता सकिएपछि उहाँले 'प्राइभेट रुम छैन ? एकछिन कुरा गरौं न' भन्नुभयो। प्राइभेट रुम त छैन, तर यहाँ कुरा गर्न मिल्छ भने। 'भइहाल्यो' भनेर उहाँ जानुभयो। राति मोबाइलमा म्यासेज आयो- 'निद्रा आएन, तिम्रो याद आयो।' मैले जवाफ दिइँ र उहाँसँग कहिल्यै सम्पर्क गरिँँ।

(वि.सं. २०७९ साउन २६ गते महिला पत्रकारसँग गरिएको समूहगत छलफलमा आफूले भोगेको परिस्थिति सेयर गर्दै मधेस प्रदेशमा रेडियो र टेलिभिजनमा कार्यरत महिला पत्रकार)

विज्ञापनको कुरा गरेपछि भिडियो कल आयो

डिडिएफ, सञ्चारकर्मी (नाम परिवर्तन)

म विगत तीन वर्षदेखि एउटा अनलाइनमा काम गर्छु। मेरो आफ्नै नाममा दर्ता भएको अनलाइन भएकाले व्यवस्थापन पनि हेर्ने गर्छु। एकपल्ट एकजना व्यापारीसँग उनको उत्पादनको विज्ञापनका लागि कुरा गरें। उनले हुन्छ एकपल्ट भेटेर कुरा गरौं न भने। मैले पनि हुन्छ भनेँ। कुरा भएको एकछिन पछि उनले फेसबुकको इन बक्समा म्यासेज पठाए। म्यासेजमा 'तपाईंसँग कुरा गर्न पाएर खुसी लाग्यो' भनेर लेखेका थिए। जवाफमा मैले आफूलाई पनि खुसी लागेको बताएँ। राति १०:३० बजे ती व्यक्तिले भिडियो कल गरे। मलाई अचम्म लाग्यो, एकपल्ट फोनमा कुरा गरेको मान्छेले यति राति कसरी भिडियो कल गर्न सके ? मैले उठाइँँ। उनले दोस्रोपल्ट पनि गरे, उठाइँँ। व्यस्तजस्तो छ कल गर्नु भनेर म्यासेज लेखे, जवाफ दिइँँ। त्यसपछि मैले उनलाई कहिल्यै फोन गरिँँ र विज्ञापनको कुरा पनि त्यसै हरायो। उनको भिडियो कलले मलाई महिलाले विज्ञापन मानुको अर्थ हिंसा भोग्नुरहेछ जस्तो लाग्यो। त्यसपछि कसैलाई पनि विज्ञापनका लागि कुरा गर्ने हिम्मत भएन।

(वि.सं. २०७७ साउन १२ गते सात प्रदेशका महिला पत्रकारसँग गरिएको समूहगत जुम कार्यक्रममा सहभागी सञ्चारकर्मी)

धुलिखेल जाने कि नगरकोट ?

जिएचआई, पत्रकार, (नाम परिवर्तन)

म विगत दश वर्षदेखि छापा माध्यममा कार्यरत पत्रकार हुँ। ०७९ वैशाख महिनाको कुरा हो, मैले दाइ भन्ने र मान्ने गरेका एक पत्रकारले भेटौं न, चिया-कफी खाऊं भनेर फेसबुक म्यासेन्जरमा म्यासेज पठाउनुभयो। मैले 'हुन्छ नि दाइ' भनँ। कहाँ जाने ? धुलिखेल कि नगरकोट ? उहाँको प्रश्नले मलाई स्तब्ध बनायो। दाइ भनेर आदर गरेको मान्छेले कसरी यस्तो भन्न सके ? साह्रै हीनताबोध भयो र लेखें- दाइ, हजुरलाई म साह्रै आदर गर्छु यस्तो लेख्नुहोला भन्ने सोचेको थिइनँ। म्यासेज 'सिन' भएको करिब दश मिनेटपछि उनले लेखे, मैले तिमी र म दुईजना मात्रै जाऊं भनेको कहाँ हो र ? अरू साथीहरू पनि जान्छन्, ठाउँचाहिँ तिमी रोज पो भनेको त... शायद त्यो कुरालाई मैले कसरी लिन्छु भनेर उनी परीक्षण गर्न चाहन्थे। मैले नबुझेजस्तो गरेर, अहिले हजुरहरू जानु म पछि जान्छु दाइ भनँ। त्यसपछि एउटा कार्यक्रममा भेट्दा उनले मलाई खासै चिनेजस्तो गरेनन्।

(१७ अगष्ट २०२२ मा सात प्रदेशका महिला पत्रकारसँग गरिएको समूहगत छलफल कार्यक्रममा सहभागी सञ्चारकर्मी)

श्रीमानसँग सम्बन्ध कस्तो छ ?

जेकेएल, पत्रकार (नाम परिवर्तन)

म विगत २० वर्षदेखि टेलिभिजन पत्रकारितामा संलग्न छु। मेरा दर्शकले पहिला कामको प्रशंसा गर्ने र केही समय कुरा गरेपछि व्यक्तिगत कुरा गर्ने पाएकी छु। विगतमा भेटघाट हुँदा मैले पढेको समाचार र बनाएको कार्यक्रमको चर्चा गरे पनि मानिस हिजोआज फेसबुकको म्यासेन्जरमै बढी चर्चा गर्छन्। जब मैले कार्यक्रम मेरो फेसबुकमा सेयर गर्छु कतिपय मानिस सार्वजनिक रूपमा केही पनि लेख्दैनन्, तर म्यासेन्जरमा भने तपाईं कति राम्रो देखिएको, तपाईंले बोल्दा आँखा अलि बढी भिम्क्याउनु भो जस्ता चर्चा गर्छन्। त्यसरी चर्चा गर्नेमा सार्वजनिक जीवनमा भएका मानिस नै बढी हुने गर्छन्। राजनीतिक नियुक्तिमा भएका एक व्यक्तिले एकपल्ट मलाई फेसबुकमा श्रीमान् को फोटो राख्नुहुन्न, सम्बन्ध कस्तो छ भनेर सोधे। जवाफमा मैले त तपाईंको श्रीमतीसँग सम्बन्ध कस्तो छ भनेर कहिल्यै सोधेको छैन भनँ। त्यसपछि उनले भने- रातिसम्म अनलाइन देख्नुहुन्छ त्यही भएर नि...अचम्म लाग्यो, राति अबेलासम्म महिलाले अनलाइन बस्दा श्रीमानसँग सम्बन्ध राम्रो छैन कि... या यो त एकल महिला हो कि भन्ने अनुमान गरिंदोरहेछ। पत्रकारका डेडलाइनहरू हुन्छन्, अबेलासम्म काम गर्नुपर्ने हुन्छ भनेर बुझेका मानिसले पनि राति अबेला विभिन्न व्यक्तिगत प्रश्नहरू सोध्ने गरेका अनुभव छन्।

आफ्नै सहकर्मीले भन्दै आत्महत्या गर्ने अवस्थामा पुग्याए

एमएनओ, पत्रकार (नाम परिवर्तन)

महिला पत्रकारलाई लेखेर र बोलेरबाहेक पनि हिंसा हुन्छ भन्ने कुराको उदाहरण हुँ म। राजधानीबाहिर पत्रकारिता गर्छु। वि.सं. ०७९ सालको सुरुवाती दिनको कुरा हो। मैले महिला पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिका लागि एउटा मन्त्रालयबाट अलिकति सहयोग महिला पत्रकारसम्बद्ध संस्थाका लागि जुटाएकी थिएँ। मेरो पहलबाट उक्त सहयोग आयो भनेर केही पत्रकारसम्बद्ध सङ्घसंस्थाकै व्यक्तिको रूपले मेरो नाम सहयोग लिएको मन्त्रालयका मन्त्रीसँग जोडेर सामाजिक सञ्जालमा छ्याप्छ्याप्ती बनाइयो।

तिमीहरूको फोटो छ, भिडियो छ भन्दै फेसबुक म्यासेन्जरमा म्यासेजहरू पठाइयो। कहिले हामी पत्रकार सम्मेलन गरेर सार्वजनिक गछौं भन्ने, कहिले तिम्रोबारेमा धेरै कुरा बाहिर ल्याइन्छ भन्ने। आफ्नो गल्ती नहुँदानहुँदै पनि म अनलाइन हिंसाको सिकार भएँ। आफूले भोगेपछि थाहा हुने रहेछ, डिजिटल हिंसा मलाई अफलाइन हिंसाभन्दा डरलाग्दो लाग्यो। एकैछिनमा सेयर गर्दै कहाँबाट कहाँ पुग्याउने, पढ्नै नसकिने जथाभावी प्रतिक्रिया दिने। त्यतिबेला मलाई पत्रकारिता पेसा छोडेर अन्तै कही गएर बसुँ कि जस्तो लागेको थियो। एक

रात प्रतिक्रिया पढ्दै जाँदा केही प्रतिक्रिया यस्ता थिए कि मलाई त आत्महत्या नै गरूँ जस्तो लाग्यो । मैले यो कुरा मेरो एक सिनियर महिला पत्रकारलाई भनँ । उहाँ आत्तिएर काठमाडौँमा रहनुभएकी एक अग्रज पत्रकार दिदीलाई भन्नुभएछ । काठमाडौँबाट राति साढे १२ बजेतिर ती दिदीले फोन गर्दा म राम्ररी बोल्न सकेकी थिइँ । तनावले असाध्यै काम छुटिरहेको थियो । उहाँले सम्झाउँदै गएपछि म रोएँ । आँसु भरेपछि मन केही शान्त भएजस्तो भयो । त्यस्तो बेलामा काउन्सिलिङ र अग्रजहरूको भर निकै महत्वपूर्ण हुने रहेछ भन्ने मेरो अनुभव छ ।

○.....○

४.३ महिला पत्रकारसँग जारिएको छलफलको विश्लेषण

समूहगत छलफलको क्रममा महिला पत्रकारले अनलाइन हिंसा र यसका रूप फरक-फरक प्रकारका हुने गरेको बताएका थिए । मिडियामा आफ्नै नाम र कामका कारण विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तित्वहरूसँग बढ्दो सम्पर्कसँगै हिंसाको दायरा पनि व्यापक भएको छलफलबाट पाइएको छ । व्यक्तिगत रूपमा भेटघाट हुँदा राम्रो व्यवहार गरेका कतिपय मानिसले प्रविधिको माध्यमबाट यौन आग्रह-पूर्वाग्रहका सन्देशहरू पठाउने गरेको सहभागीले बताए । अनलाइन हिंसाका कारण मानसिक असर पर्ने गरेको र व्यक्तिगत तथा व्यावसायिक जीवनमा कार्यक्षमतामा ह्रास आउने गरेको उनीहरूको अनुभव छ । आफूमाथि भएका घटनाबारे बताउँदा ए...त्यस्तो त भइहाल्छ नि भनेर साथीभाइ र आफन्तले पनि गम्भीरतापूर्वक नलिने गरेको, तर आफूलाई भित्रैबाट डरत्रासजस्तो भइरहने कतिपय सहभागीले उल्लेख गरेका थिए । धेरैजसो महिला पत्रकारले अनलाइनमार्फत यौन हिंसा भोग्नुपरेको पाइयो । कतिपय कुरा खुलेर बोल्न नसकिने हुँदा त्यसको मानसिक असर बढी हुने पाइयो । सामाजिक सञ्जालमार्फत आफूलाई ट्रोल गर्दा आत्मबल गिरेको, कसलाई भनौँ कहाँ जाऊँ जस्तो लागे पनि आफूमाथि भएका घटना सेयर गर्नका लागि सुरक्षित स्थान नभएको सहभागीले बताएका थिए ।

अनलाइन हिंसामा परेपछि तत्काल प्रतिकार गर्ने र कानुनी बाटो अवलम्बन गर्नेभन्दा केही दिन बेवास्ता गरेर त्यस्ता व्यक्तिलाई सामाजिक सञ्जालबाट ब्लक गर्ने गरेको सहभागीहरूले बताएका थिए । डिजिटल हिंसाका घटना हुँदा कार्यालयमा सेयर गर्ने वातावरण हुनुपर्ने, मिडिया हाउसले यस्ता घटनालाई गम्भीरतापूर्वक लिनुपर्ने, कानुनी प्रक्रियामा गएपछि प्रहरीले तदारुकताका साथ मुद्दा अगाडि बढाउनुपर्ने र कानुनी संयन्त्र निर्माण हुनुपर्ने बताएका थिए ।

४.४ मिडिया हाउसमा नीतिगत अवस्थाको विश्लेषण

मिडिया हाउसमा नीतिगत तहमा रहेका व्यक्तित्वहरूसँगको समूहगत छलफलका क्रममा अनलाइन हिंसालाई लिएर यसको रोकथामका लागि मिडिया हाउसमा स्पष्ट नीति र उजुरी संयन्त्र रहेको पाइएन । जसका कारण कतिपय मिडिया हाउसमा अनलाइन हिंसाका घटना हुँदा व्यक्तिगत एवं समूहगत छलफलका आधारमा सुनुवाइ हुने गरेको पाइयो ।

महिला पत्रकारमाथि हुने अनलाइन हिंसा व्यक्तिगत विषय हो कि संरचनागत विषय हो भन्ने प्रश्नमा नीतिगत तहमा रहेका व्यक्तित्वहरूले संरचनागत विषय रहेको, तर यसलाई त्यति गम्भीरतापूर्वक लिने नगरेको बताएका थिए । छलफलका क्रममा मिडिया हाउसमा अनलाइन हिंसासम्बन्धी मौखिक गुनासो आए पनि लिखित उजुरी आउने नगरेको, गुनासो सुन्ने औपचारिक संयन्त्र नभएको, अनलाइन हिंसालाई सम्बोधन गर्न संस्थागत तथा नीतिगत व्यवस्था गरिनु आवश्यक रहेको, मिडिया हाउसमा यसप्रकारका हिंसालाई सम्बोधन गर्नका लागि कानुनी परामर्शदाताको व्यवस्था गरिनुपर्नेलगायतका विषयहरू उठेका थिए । महिला पत्रकारमाथि हुने अनलाइन हिंसा न्यूनीकरणका लागि 'इन हाउस' संयन्त्रको स्थापनाको आवश्यकताबारे सबै सहभागीको एकमत पाइएको थियो ।

निष्कर्ष तथा सुझावहरू

- अनलाइनमाध्यमबाट हुने हिंसालाई सम्बोधन हुने गरी नीतिगत सुधार र स्पष्ट कानुनी व्यवस्था गरिनुपर्छ। अनलाइनबाट हुने हिंसाको प्रकृति फरक हुने हुँदा यसलाई छुट्टै र स्पष्ट रूपमा कानुन तथा नीतिमा उल्लेख हुन आवश्यक छ।
- प्रचलित कानूनबमोजिम अनलाइन हिंसाको उजुरी गर्नका लागि सहज कानुनी र प्रक्रियागत व्यवस्था गरिनुपर्दछ। उजुरी दर्तामा अप्ठ्यारो हुने गरिएको व्यवस्थाको अन्त्य र उजुरी दर्ता तथा प्रक्रिया अघि बढाउने प्रहरी तथा कर्मचारीको क्षमता र संवेदनशीलतामा अभिवृद्धि गरिनुपर्छ।
- प्रहरीमा परेका अनलाइन हिंसाविरुद्धका उजुरीहरूको छिटो, छरितो र प्रभावकारी सुनुवाइ गरिनुपर्छ। पीडितलाई न्यायको प्रक्रियामा ढिला भएको वा मेरो कुरा वा उजुरीको सुनुवाइ हुन्न भन्ने अनुभूति हुने वातावरणको अन्त्य हुन आवश्यक छ।
- कार्यस्थल तथा पेसासँग सम्बन्धित भएर अनलाइनमा हुने हिंसालाई समेटेर अनलाइन हिंसासम्बन्धी निर्देशिका निर्माण गरी हरेक मिडिया हाउसले कार्यान्वयनमा ल्याउन जरूरी छ। मिडिया हाउसमा अनलाइन हिंसा भोग्नेहरूका लागि गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र स्थापना गरी 'फोकल पर्सन' तोकिनुपर्दछ।
- सञ्चारगृहले महिला पत्रकारमाथि हुन सक्ने विभिन्न अनलाइन हिंसा र त्यसको निराकरणका लागि तथा हिंसा भोगेको अवस्थामा न्याय तथा मनोसामाजिक परामर्शका लागि आवश्यक संयन्त्र, व्यवस्था र सहयोग उपलब्ध गराउने गरी तयारी गर्न आवश्यक छ।
- महिला पत्रकारको सुरक्षित र प्रभावकारी सञ्चारको क्षमता बढाउने गरी कार्य गर्न आवश्यक छ, यसका लागि पत्रकार महासङ्घ, सरकारी निकाय वा मिडियासम्बन्धी सङ्घसंस्थाले महिला पत्रकारको क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम गर्नु आवश्यक छ।
- महिला पत्रकारले अनलाइन हिंसाका विभिन्न स्वरूप र त्यसबाट आफूलाई कसरी बचाउन सकिन्छ भन्नेबारे क्षमता बढाउने तथा त्यसबारे जानकारी राख्न आवश्यक छ।

अनुसूची

अनुसूची १ : अनलाइन सर्वेक्षण प्रश्नावली

मिडिया एड्भोकेसी ग्रुप (MAG)को तर्फबाट नमस्कार ।

यस संस्थाले नेपालमा कार्यरत पत्रकार महिलामाथि अनलाइन माध्यममा हुने हिंसाको अवस्थाबारे एक अध्ययन गर्न गइरहेको कुरा जानकारी गराउन चाहन्छौं । यस अध्ययनको उद्देश्य पत्रकार महिलामाथि हुने अनलाइन हिंसाको अवस्था पत्ता लगाउने, त्यसका विभिन्न पक्षलाई उजागर गर्ने, त्यसको अवस्था सुधारका लागि गरिनुपर्ने कार्य पहिचान गर्ने र जिम्मेवार निकायलाई त्यसबारे उचित सल्लाह दिनु रहेको छ ।

यस अध्ययन लागि सडकलन गरिने व्यक्तिगत जानकारी तथा तथ्याङ्कको गोपनीयता कायम गरिनेछ । अध्ययन प्रयोजनभन्दा भिन्न सो जानकारी तथा सूचना कसैलाई प्रदान गरिनेछैन । तपाईंको जवाफले हामीलाई पत्रकार महिलामाथि अनलाइन माध्यममा हुने हिंसा र त्यसको सुधार गर्न योगदान दिने कार्यमा मद्दत गर्नेछ ।

यस अध्ययन प्रक्रियामा तपाईंको १५ मिनेट समयसहितको योगदानको अपेक्षा गरिएको छ । तपाईंको समय र योगदानको लागि धन्यवाद ।

तपाईंको यस अध्ययनसँग सम्बन्धित कुनै प्रश्न वा सुझाव भएमा संस्थाको सम्पर्क व्यक्ति निशुरत्न बस्ताकोटीलाई, ९८६३३१४००४ नम्बर वा nishu.mag08@gmail.com इमेलमा सम्पर्क गर्न सक्नुहुन्छ ।

क) व्यक्तिगत जानकारी

१) नाम :

२) कार्यरत स्थान :

प्रदेशको नाम :

जिल्ला :

बागमती भएमा : काठमाडौं उपत्यकाभित्र

उपत्यकाबाहिर

३) कार्यरत मिडिया :

क) पत्रिका दैनिक म्यागेजिन/साप्ताहिक

ख) अनलाइन नेपाली अङ्ग्रेजी अन्य

ग) रेडियो सामुदायिक निजी सरकारी

घ) टेलिभिजन सरकारी निजी

ड) समाचार एजेन्सी सरकारी निजी

४) पत्रकारितामा संलग्न अवधि (वर्ष)

१-३ ४-८ ९-१२ सोभन्दा माथि

५) पत्रकारितामा जिम्मेवारी

सम्पादन रिपोर्टिङ डेस्कमा फिल्डमा अन्य

ख) अनलाइन हिंसाबारे

१. अनलाइनमा हिंसा भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

डिजिटल (इन्टरनेट, कम्प्युटर, ल्यापटप, मोबाइल) माध्यमबाट व्यक्तिगत गालीगलौज, बेइज्जती, हैरानी, धम्की

डिजिटल माध्यमबाट यौनजन्य टिप्पणी

डिजिटल माध्यमबाट लैङ्गितासँग जोडेर पेसागत टिप्पणी

- डिजिटल माध्यमबाट भौतिक आक्रमण (हत्या, अड्गभड्ग, यौन हिंसा, अन्य)को धम्की
- डिजिटल (इन्टरनेट, कम्प्युटर, ल्यापटप, मोबाइल) माध्यमबाट यौन हिंसा (अश्लील सामग्री, सन्देश प्रवाह)
- माथिका सबै
- अन्य
२. तपाईंले अनलाइनमा हिंसा भोग्नुभएको छ ?
- छ छैन
३. तपाईंले भोग्नुभएको अनलाइनमा हिंसा के कारणले गर्दा हो ?
- पेसासँग सम्बन्धित भएर पेसासँग असम्बन्धित अन्य कारणले थाहा छैन
४. तपाईंले भोग्नुभएको हिंसा तलकामध्ये कुन किसिमको हो ? (बहुविकल्प स्वीकार)
- डिजिटल (इन्टरनेट, कम्प्युटर, ल्यापटप, मोबाइल) माध्यमबाट व्यक्तिगत गाली-गलौज, बेइज्जती, हैरानी,
- डिजिटल माध्यमबाट यौनजन्य टिप्पणी
- डिजिटल माध्यमबाट लैङ्गिकतासँग जोडेर पेसागत टिप्पणी
- डिजिटल माध्यमबाट यौन हिंसा (अश्लील सामग्री, सन्देश प्रवाह)
- डिजिटल माध्यमबाट भौतिक आक्रमण (हत्या, अड्गभड्ग, यौन हिंसा, अन्य) को धम्की
- माथिका सबै
- अन्य
५. तपाईंले भोग्नुभएको हिंसा कोबाट भएको थियो ?
- कार्यालयभित्रका सहकर्मी कार्यालयबाहिरका सहकर्मी
- समाचारको स्रोत वा सामग्रीमा उल्लेख भएका पक्ष वा व्यक्ति
- सरकारी निकायका व्यक्तिहरू राजनीतिक दलका सदस्य सुरक्षाकर्मीहरू व्यापारीहरू
- अन्य सरोकारवाला नचिनेको व्यक्ति
६. अनलाइन हिंसा हुँदा तपाईं तलकामध्ये कुन विषयमा पत्रकारिता गर्नुहुन्थ्यो ?
- राजनीतिक समाचार
- मानव अधिकारसँग सम्बन्धित समाचार
- सामाजिक क्षेत्र
- सरकारसँग सम्बन्धित
- संसदसँग सम्बन्धित
- मनोरञ्जनको क्षेत्र
- मिश्रित विषयहरू
- अन्य
७. अनलाइन हिंसा कुन माध्यमबाट भएको थियो । (बहुविकल्प स्वीकार)
- फेसबुक
- ट्विटर
- टिकटक
- युट्युब
- इमो
- इन्स्टाग्राम
- फेसबुक म्यासेन्जर
- त्वाट्सअप

- भाइवर
- इमेल
- अन्य

द. अनलाइन हिंसा बढ्दै गएर कुनै पनि तहमा अफलाइनमा भौतिक आक्रमण वा धम्कीको तहमा पनि आएको थियो ?
छ छैन

ग) डिजिटल हिंसा र सुरक्षाको कमी

१. तपाईंले डिजिटल सुरक्षाबारे कुनै जानकारी वा तालिम लिनुभएको छ ?

छ छैन

यदि छ भने तपाईंले काम गर्ने कार्यालयले उपलब्ध गराएको हो ?

हो होइन

२. डिजिटल माध्यममा सुरक्षित हुन तपाईं तपाईंको डिभाइसमा के गर्नुहुन्छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

☐ बलियो पासवर्ड राख्छु	☐ डिभाइसमा लोकेसन अफ र सुरक्षा बढाउँछु
☐ भरपर्दो एन्टिभाइरस प्रयोग गर्छु	☐ आफ्नो उपकरण कसैलाई प्रयोग गर्न दिन्न
☐ VPN (भर्चुअल प्राइभेट नेटवर्क) प्रयोग गर्छु	☐ आफ्ना फाइलहरू लक गर्छु/इमेलहरू इन्कृप्ट गर्छु
☐ माथिका सबै	☐ अन्य ☐ केही गरेको छैन

३. डिजिटल माध्यममा सुरक्षित रहन तपाईंले व्यवहारमा के परिवर्तन गर्नुभएको छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

☐ सामाजिक सञ्जालको प्रयोग सीमित गर्छु	☐ नचिनेको मान्छेको रिप्लाई गर्दिनँ
☐ राति निश्चित समयपछि सामाजिक सञ्जालको म्यासेज रिप्लाई गर्दिनँ	
☐ सामाजिक सञ्जालको गोपनीयता सेटिङ कडा राख्छु।	
☐ नचिनेको मान्छेलाई साथी बनाउँदिनँ	☐ सामाजिक सञ्जाल चलाउँदिनँ
☐ अन्य	☐ केही गरेको छैन

४. अनलाइनमा हिंसामा पर्नुभएमा के गर्नुभयो वा हुन्छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

☐ कसैलाई भन्दिनँ गोप्य राख्छु	☐ नजिकको मिल्ने साथीलाई भन्छु
☐ अफिसमा जानकारी दिन्छु	☐ परिवारका मान्छेलाई भन्छु ☐ पीडकसँग प्रतिवाद गर्छु
☐ प्रहरीमा उजुरी गर्छु	☐ सामाजिक सञ्जालका Deactivate गर्छु
☐ माथिका सबै गरैँ/गर्छु	☐ केही गरिनँ/गर्दिनँ

अन्य

५. तपाईं कार्यरत संस्थामा तपाईंमाथि भएको अनलाइन हिंसाबारे जानकारी दिँदा कस्तो प्रतिक्रिया पाउनुभयो ? (बहुविकल्प स्वीकार)

- आफैँ सामना गर भन्नुभयो।
- Self-Censor वा चुप लागेर बस केही नगर भन्नुभयो
- पीडकमाथि छानबिनको प्रक्रिया सुरु गर्नुभयो
- कानुनी प्रक्रियामा जान सुझाव दिनुभयो
- डिजिटल सुरक्षा विशेषज्ञको सम्पर्क गराइदिनुभयो
- मनोसामाजिक परामर्शसँग सम्पर्क गराइदिनुभयो
- केही प्रतिक्रिया र सहयोग पाइँनँ
- अन्य

६. प्रहरी वा प्रशासनमा उजुरी दिनुभएको भए के भयो ? (बहुविकल्प स्वीकार)
- उजुरी/निवेदन दर्ता गऱ्यो
- उजुरी दर्ता गर्न मानेन
- पीडकलाई पक्राउ गऱ्यो
- पक्राउ गरी अनुसन्धान सुरु गऱ्यो
- अदालतमा मुद्दा दायर भयो
- पीडकले माफी मागी गऱ्यो नदोहोऱ्याउने वाचा गरेकाले मिलापत्र गरी उसलाई क्षमा दिएँ
- केही भएन
- अन्य

घ) अनलाइन हिंसा र प्रभाव

१. अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको पेसामा असर परेको छ ?
- छ छैन
२. यदि छ भने, कस्तो असर परेको छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)
- तनावले गर्दा काममा गुणस्तरमा असर
- जिम्मेवारी फेरबदल
- अफिसबाट पनि हिंसा बढेको छ
- साथी तथा सहकर्मीको हेर्ने दृष्टिमा फरक
- जागिरबाट निकालियो
- अन्य
३. अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको पारिवारिक जीवनमा के असर परेको छ ?
- छ छैन
४. यदि छ भने, कस्तो असर परेको छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)
- परिवारबाट जागिर छोड्न दबाव
- परिवारबाट पेसा परिवर्तन गर्न दबाव
- परिवारबाट नै लाञ्छना र यातना
- पारिवारिक कहल
- घरबाट नै निस्कन बाध्य
- सम्बन्धविच्छेद
- अन्य
५. अनलाइन हिंसाले गर्दा तपाईंको मानसिक स्वास्थ्यमा असर परेको छ ?
- छ छैन
- यदि छ भने, कस्तो असर परेको छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)
- नयाँ मानिससँग सम्पर्क गर्न डर लाग्छ
- पत्रकारिता गर्न मन लाग्न छोडेको छ
- स्रोतसँग कुरा गर्न डर लाग्छ
- एकलोपनको महसुस हुन्छ
- काममा केन्द्रित हुन सकेको छैन
- माथिका सबै
- अन्य

६. के तपाईंले अनलाइन हिंसाको प्रभावका कारण मानसिक/मनोवैज्ञानिक मद्दत खोज्नुभएको छ ?

छ छैन

७. तपाईंमा अनलाइन हिंसाको परिणामस्वरूप कस्तो व्यक्तिगत असर पर्न गएको छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

- अनलाइन हिंसा अपरिहार्य र सामान्य छ भन्ने महसुस भयो
- Self-censor/ सोसल मिडियामा धेरै सामग्री साभ्या गर्दिनै
- सोसल मिडियाबाट आफूलाई हटाएँ
- मेरो पेसा छोड्ँ/मेरो पद परिवर्तन गरँ
- नाम परिवर्तन गरेर सोचिअल मेडिया चलाउँछु
- जागिरको मागका कारण प्राप्त हुने हिंसा बाबजुद पनि अनलाइन रहन बाध्य भएको महसुस गर्छु
- केही असर परेको छैन

अन्य

८. यदि तपाईं अनलाइन हिंसामा परेको अवस्थामा साथीहरू ताथ सहकर्मीहरूबाट कस्तो व्यवहार पाउनुभयो वा पाउने ठान्नुहुन्छ ?

(बहुविकल्प स्वीकार)

- मानसिक रूपमा बलियो हुन सहयोग गरे
- न्यायको पहल गर्न सहयोग गरे
- सहायताका लागि आवश्यक पहल गरे
- बेवास्ता गरे

अन्य

ड) समाधानको उपायहरू

१. पत्रकार महिलालाई अनलाइनमा हिंसा बढ्नुको मुख्य कारण के हो ?(बहुविकल्प स्वीकार)

- डिजिटल लिटेरेसीको कमी
- उचित कानूनको अभाव
- मिडिया हाउसमा आवश्यक नीतिको अभाव
- महिला पत्रकारलाई हेर्ने दृष्टिकोण
- भएका कानूनको कार्यान्वयनमा उदासीनता
- पितृसत्तात्मक सोच
- पत्रकारमा व्यावसायिकताको कमी

अन्य

२. अनलाइन हिंसाबाट जोगिन पत्रकार स्वयम्ले के-के कुरामा ध्यान दिनुपर्ला ? (बहुविकल्प स्वीकार)

- डिजिटल लिटेरेसीको क्षमता बढाउने
- डिजिटल सञ्चारको क्षमता बढाउने
- अनलाइन हिंसाका स्वरूपबारे जानकारी राख्ने
- हिंसा भएमा बढाउनेभन्दा समाधानमा ध्यान दिने
- सामूहिकतालाई अभ्यासमा ल्याउने
- हिंसा हुन नदिने गरी व्यवहार गर्ने

अन्य

३. पत्रकार महिलालाई अनलाइनमा हुने हिंसा सम्बन्धमा मिडियाले के गर्नुपर्छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

- पत्रकारलाई डिजिटल सुरक्षाको तालिम
- अनलाइन हिंसाबारे टिममा छलफल
- मिडियाको प्रतिकारात्मक नीति
- हिंसापीडितलाई सहयोगको संयन्त्र
- पीडितको संरक्षणमा संस्थागत पहल
- पीडित पेसागत संरक्षण
- मानसिक मनोबल

अन्य

४. पत्रकार महिलालाई अनलाइन हिंसाबाट रोक्न सरकारको भूमिका के हुनुपर्छ ? (बहुविकल्प स्वीकार)

- अनलाइन हिंसाबारे जनचेनता
- उचित कानूनको तर्जुमा
- दर्ता भएको उजुरीको प्रभावकारी सम्बोधन
- आवश्यक संरक्षणको प्रत्याभूति

अन्य

अनुसूची २ : लक्षित समूहगत छलफल (एफजिडी) प्रश्नावली

महिला पत्रकारसँग गरिने FGD सँग सम्बन्धित प्रश्नहरू

१. पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसाको अवस्था कस्तो छ ?
२. के कारणले पत्रकार महिलामाथि हिंसा भइरहेको छ ?
३. अनलाइन माध्यममा पत्रकार महिलामाथि हुने हिंसा जुध्ने क्षमता कस्तो छ ?
४. पत्रकार महिलामाथिको हिंसा कम गर्न के गर्नुपर्ला ?
५. न्यायको प्रक्रियामा अनलाइन हिंसापीडित पत्रकार महिलाले भोग्ने मुख्य समस्या के हो ?
६. अनलाइन हिंसा भएको अवस्थामा तपाईंको संस्थाले कुनै सहयोग गर्नुको ?
७. कसैको अनलाइन हिंसाको अनुभव छ र त्यसलाई रिपोर्टमा पहिचान नखुल्ने गरी राख्न चाहनुहुन्छ कि ?

मिडिया हाउसका प्रतिनिधिसँग गरिने FGD सँग सम्बन्धित प्रश्नहरू

१. पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसाको सम्बोधनका लागि तपाईंको संस्थाको पहल के छ ?
 - नीति
 - उजुरी संयन्त्र
 - सहयोगको संयन्त्र
 - अन्य
२. बढ्दो प्रविधिको प्रयोगमा तपाईंको संस्थामा पत्रकारहरूलाई अनलाइन हिंसाविरुद्धमा तयार रहन कुनै तालिम तथा अभिमुखीकरण दिने गरिएको छ ?
३. पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसाको विषय व्यक्तिगत हो कि संरचनागत विषय हो ? र किन ?
४. तपाईंको संस्थामा कार्यरत पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसाको घटनाको अवस्था कस्तो छ ?
५. पत्रकार महिलामाथि अनलाइन हिंसाका (पेसासँग सम्बन्धित पेसासँग असम्बन्धित) विषयहरू के-कस्ता हुने गरेका छन् ।
६. अनलाइन हिंसाका परेका पत्रकार महिलाले कस्तो सहयोग अपेक्षा गर्ने गरेका छन् ?

अनुसन्धानकर्ताको परिचय

ढंकराज अर्याल विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थासँग सम्बन्धित रहेर विगत दुई दशकदेखि मानव अधिकारका विभिन्न पक्षको अध्ययन, अनुसन्धान, वकालत र पैरवीको क्षेत्रमा काम गरिरहनुभएको छ । उहाँ विभिन्न शैक्षिक संस्थाहरूसँग आबद्ध भएर पत्रकारिता र कानूनको विषयहरू अद्यापन पनि गर्नुहुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार कानूनमा स्नातकोत्तर र पेसाले कानून व्यवसायी रहनुभएका अर्यालले मिडिया र आमसञ्चारसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयको अध्ययन, अनुसन्धान, नीति विश्लेषण र वकालत गर्दै आउनुभएको छ ।

बबिता बस्नेत वि.सं. २०४७ सालदेखि निरन्तर पत्रकारितामा संलग्न हुनुहुन्छ । मिडियासम्बन्धी नीति तथा कानूनको मस्यौदामा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुभएको उहाँको लैङ्गिक समानता, मिडिया, सूचनाको हक, अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालगायतका विषयमा लामो अनुभव रहेको छ । उहाँको लेखन तथा सम्पादनमा महिला र मिडियासँग सम्बन्धित विभिन्न विषयका केस स्टडी, पुस्तक, सहजीकरण तथा अनुसन्धान पुस्तिका प्रकाशित छन् । “सम्बन्धहीन सम्बन्धहरू” कथासङ्ग्रह र “समय साक्षी” यात्रा संस्मरण उहाँका साहित्यिक कृति हुन् ।

निशुरत्न बस्ताकोठी विगत पाँच वर्षदेखि विकास, लैङ्गिक समानता, महिला सशक्तीकरण र सामाजिक क्षेत्रसँग जोडिएका परियोजनाहरूमा काम गर्दै आउनुभएको छ । मिडिया एड्मोकेसी ग्रुप (म्यागा)सँग सम्बद्ध उहाँले मिडियामा महिला राजनीतिकर्मिले पाएको कभरेज तथा महिलामाथि हुने परम्परागत जोखिमपूर्ण अभ्यास विषयमा केन्द्रित रहेर मिडिया अनुगमन गर्नुभएको छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा क्राइसिस म्यानेजमेन्ट स्टडीमा स्नातकोत्तर गरिरहनुभएको उहाँले विगतमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्था र अनुसन्धान संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा विभिन्न अनुसन्धान गर्नुभएको छ ।

मिडिया एड्मोकेसी ग्रुप (म्यागा)
माइतीघर, थापाथली हाइट, काठमाडौं
फोन नं. : ९७७-०१-४२२९४४०
इमेल : maggroup08@gmail.com
वेबसाइट : www.mag.org.np

Nepal Office

फ्रेडरिक एबर्ट स्टिफ्टुङ (एफइएस) नेपाल
सानेपा, ललितपुर
पो.ब.नं. : ११८४०
इमेल : fes@fesnepal.org
वेबसाइट : https://nepal.fes.de